

Załącznik 2: Autoreferat w języku polskim

1. Imię i nazwisko:

Dorota Monika Zaworska-Nikoniuk

2. Posiadane dyplomy, stopnie naukowe:

-Dyplom magistra pedagogiki opiekuńczej, uzyskany w Wyższej Szkole Pedagogicznej w Olsztynie (1996 r.).

- Stopień doktora nauk humanistycznych w zakresie pedagogiki nadany uchwałą Rady Naukowej Wydziału Pedagogiki i Psychologii Uniwersytetu Śląskiego w dniu 24. 10. 2000 roku. Tytuł rozprawy doktorskiej: *Specyfika i skuteczność grup samopomocy w środowisku osób uzależnionych* (na przykładzie województwa warmińsko-mazurskiego). Promotorem w przewodzie doktorskim był Dr hab. Wiesław Ciczkowski (prof. UWM); recenzenci pracy: Prof. zw. dr hab. Andrzej Radziejewicz-Winnicki (UŚ) i Prof. zw. dr hab. Stanisław Kawula (UWM).

3. Informacje o dotychczasowym zatrudnieniu w jednostkach naukowych:

Od momentu obrony pracy doktorskiej zatrudniona jestem na Uniwersytecie Warmińsko-Mazurskim w Olsztynie (dawniej Wyższa Szkoła Pedagogiczna w Olsztynie).

Od grudnia 2000-2002 - adiunkt w Zakładzie Teorii Wychowania Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Olsztynie.

2002- 2004 - adiunkt w Katedrze Pedagogiki Ogólnej na Wydziale Pedagogiki i Wychowania Artystycznego, UWM w Olsztynie.

2004-2014 - adiunkt w Katedrze Pedagogiki Społecznej na Wydziale Nauk Społecznych (do 2008 r. był to Wydział Pedagogiki i Wychowania Artystycznego), UWM w Olsztynie.

2014-2016 - adiunkt w Katedrze Pedagogiki Opiekuńczej na Wydziale Nauk Społecznych, UWM w Olsztynie.

Od 1 października 2016 do chwili obecnej - asystent w Katedrze Pedagogiki Opiekuńczej na Wydziale Nauk Społecznych UWM w Olsztynie.

4. Wskazane osiągnięcia wynikające* z art. 16 ust. 2 z dnia 14 marca 2003 r. o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki (Dz. U. nr 65, poz. 595 ze zm.):

a) tytuł osiągnięcia naukowo/artystycznego:

DŁN

Cykl publikacji składających się na projekt habilitacyjny: Role kobiet i mężczyzn w społeczeństwie polskim oraz w mediach masowych. Aspekty edukacyjne.

Wykaz tekstów budujących projekt habilitacyjny w porządku chronologicznym

b) (autor, tytuł publikacji, rok wydania, nazwa wydawnictwa, liczba stron, recenzenci wydawniczy:

Monografie autorskie:

1. *Drogi modyfikowania socjalizacji i wychowania przez feminizm*, Olsztyn 2004: Wyd. Epistheme, s. 262. Recenzent wydawniczy: dr hab. Lech Ostasz (prof. UWM); Prof. zw. dr hab. Stanisław Kawula (UWM).
2. *The Situation of Women and Men in Poland at the Beginning of the 21st century transversal perspective of social pedagogy*, Olsztyn 2008: Wyd. Epistheme, s. 77. Recenzent wydawniczy: Dr Mieczysław Gałaś (UWM).
3. *Wzory kobiecości i męskości w polskiej prasie dla kobiet XXI wieku*, Toruń 2008: Wyd. Adam Marszałek, s. 528. Recenzent wydawniczy: Prof. zw. dr hab. Mariola Chomczyńska-Rubacha (UMK) oraz Prof. zw. dr hab. Marek Sokołowski (UWM).
4. *Ciąża i macierzyństwo na portalach Internetowych. Aspekty edukacyjne*, Olsztyn 2015: Wyd. UWM, s. 286. Recenzent wydawniczy dr hab. Ewa Jarosz (Uniwersytet Śląski) oraz dr hab. Witold Jakubowski (prof. Uniwersytetu Wrocławskiego).

Artykuły zamieszczone w recenzowanych czasopismach punktowanych z listy Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego:

1. *Rozwój idei i postulatów feministycznych w ujęciu historyczno – porównawczym*. „Kultura i Edukacja” 2001, nr 2, s. 43-54.
2. *Sytuacja rodzinna i społeczno-polityczna współczesnych kobiet w perspektywie badań feministycznych*. „Edukacja Dorosłych” 2002, nr 1, s. 51- 60.
3. *Studia feministyczne a (nowy) wizerunek kobiety*. „Kultura i Edukacja” 2003, nr 1, s. 7-23.
4. *Marginalizacja starości w dobie późnonowoczesnego konsumeryzmu – spojrzenie feminologii na media masowe*. „Media. Kultura. Komunikacja Społeczna” 2006, nr 2, s. 132-144.

5. *Wieloznaczność kobiecości unowocześnianej i wyimaginowanej w magazynach luksusowych dla kobiet (na przykładzie prezentacji ciała).* „Kultura i Edukacja” 2008, nr 1, s. 98-118.
6. *Idea edukacji permanentnej w magazynach luksusowych dla kobiet a aspiracje edukacyjne czytelniczek.* „Edukacja” 2008, nr 2, s. 56-74.
7. *Wzory zachowań kobiet i mężczyzn w XXI wieku – perspektywa transwersalna.* „Pedagogika Społeczna” 2009, nr 1, s. 10-28.
8. *Dyskursy wokół równości szans kobiet i mężczyzn w sferze zawodowej – potrzeby, rozwiązania, projekty. Aspekt polityki socjalnej.* „Wychowanie na co Dzień” 2009, nr 1-2, s. 20-25.
9. *Późna dorosłość i starość jako wyzwolenie/zniewolenie stereotypową kobiecością w wybranych koncepcjach myśli feministycznej”* - w druku "Edukacja Dorosłych" 2016, nr 2.

Artykuły naukowe opublikowane w recenzowanych pracach zwartych:

1. *Idee pedagogiki społecznej a dyskryminacja kobiet w społeczeństwie stabilizującej się demokracji (na przykładzie nierówności zawodowych),* [w:] *Obszary zainteresowań pedagogów społecznych. Księga poświęcona pamięci Wiesława Andrzeja Ciczковского, D. Zaworska-Nikoniuk (red.), Olsztyn 2002: Wyd. UWM, s. 151-168.*
2. *Dyskryminacja płci (seksizm),* [w:] *Encyklopedia Pedagogiczna XXI w. T. 1. T. Pilch (red.), Warszawa 2003. Wyd. Żak, s. 820-830.*
3. *Epistemologia feministyczna,* [w:] *Encyklopedia Pedagogiczna XXI w. T. 1. T. Pilch (red.). Warszawa 2003: Wyd. Żak, s. 1046-1053.*
4. *Płeć jako kategoria socjalizacyjna i wychowawcza w koncepcji Aleksandra Kamińskiego. Refleksje z perspektywy gender,* [w:] *Aleksander Kamiński i jego twórczość pedagogiczna. Dyskusja o przeszłości, wobec teraźniejszości i przyszłości, E. Marynowicz-Hetka, H. Kubicka, M. Granosik (red.), Łódź 2004: Wyd. UŁ, s. 146-161.*
5. *Patriarchat (kultura patriarchalna),* [w:] *Encyklopedia Pedagogiczna XXI wieku. T. 4. T. Pilch (red.), Warszawa 2005: Wyd. Żak, s. 68-73.*
6. *Płeć społeczno-kulturowa,* [w:] *Encyklopedia Pedagogiczna XXI wieku, T. 4. T. Pilch (red.). Warszawa 2005: Wyd. Żak, s. 430-432.*

7. *Prasa dla kobiet*, [w:] *Encyklopedia Pedagogiczna XXI wieku*, T. 5. T. Pilch (red.). Warszawa 2005: Wyd. Żak, s. 851-857.
8. *Cielesność kobiety sfragmentaryzowanej na rynku dóbr konsumenckich według prasy poradniczo-rozrywkowej a rzeczywistość symulowana*, [w:] *(Kon)teksty kultury medialnej. Analizy i interpretacje*, T. 1., M. Sokołowski (red.), Olsztyn 2007: UWM: Algraf, s. 185-204.
9. *Habitus kobiety pracownika a jej kapitał w świetle teorii P. Bourdieu*, [w:] *Kapitał społeczny a nierówności – kumulacja i redystrybucja*, K. Marzec-Holka (red.), Bydgoszcz 2008: Wyd. UB, s. 357-371.
10. *Moda w mediach masowych – między tradycjonalizmem, zniewoleniem, wyzwoleniem a kreowaniem własnej tożsamości kobiety*, [w:] *Małe tęsknoty? Style życia w czasie wolnym we współczesnym społeczeństwie*, W. Muszyński (red.), Toruń 2009: Wyd. Adam Marszałek.
11. *Wzory miłości, małżeństwa i rodzicielstwa upowszechniane w polskiej prasie poradniczej XXI wieku. Refleksje z perspektywy „gender”*, [w:] *(Roz)czarowanie? Miłość i związki uczuciowe we współczesnym świecie*, W. Muszyński (red.), Toruń 2009: Wyd. Adam Marszałek, Tom II, s. 295-310.
12. *Uczestnictwo kobiet w polityce i kariery polityczne kobiet upowszechniane w magazynach luksusowych i prasie feministycznej*, [w:] *Kobiety w polityce*, J. Marszałek-Kawa (red.), Toruń 2009: Wyd. Adam Marszałek, s. 163-187.
13. *Kobieta realizująca się w zawodach „nie-kobiecych” na łamach współczesnej prasy kobiecej-gloryfikacja czy stygmatyzacja?*, [w:] *Kultura wobec odmienności*, B. Darska (red.). Warszawa 2009: Wyd. Feminoteka, s. 70-92.
14. *Matriarchat*, [w:] *Encyklopedia Pedagogiczna XXI wieku*, T. Pilch (red.), Warszawa 2010: Wydawnictwo Edukacyjne „Żak” (suplement), s. 342-344.
15. *Istota i konteksty dyskursu feministycznego a zadania współczesnej pedagogiki społecznej, refleksje i inspiracje*, [w:] *Szkoły polskiej pedagogiki społecznej wobec nowych wyzwań. Polska pedagogika społeczna na początku XXI wieku*, E. Kantowicz, B. Chrostowska, M. Ciczowska-Giedziun (red.), Toruń 2010: Wydawnictwo Edukacyjne Akapit, s. 201-213.

JDW

16. *Seksualność wyzwolona? O seksualności kobiety w czasopismach poradniczych, magazynach luksusowych i prasie feministycznej*, [w:] *Kultura popularna, tożsamość, edukacja*, D. Hejwosz, W. Jakubowski (red.) Kraków 2010: Wydawnictwo Impuls, s. 433-448.

17. *Edukacja ku emancypacji i studia feministyczne w Polsce – wyzwania, szanse. perspektywy rozwoju nauki*, [w:] *W stronę przywództwa edukacyjnego. Relacje podmiotów (w) lokalnej przestrzeni*, M. Śmiałek (red), Poznań-Kalisz 2009: Wydawnictwo Uniwersytetu Adama Mickiewicza, s. 330-342.

18. *Patriarchalna męskość zagrożeniem dla ludzkości – wspólne punkty i rozbieżne stanowiska dyskursu inspirowanego feminizmem*, [w:] *Zagrożone człowieczeństwo. Obszary zagrożeń człowieka w realiach współczesności*, E. Kantowicz, G. Orzechowska, C. Kurkowski (red.), Kraków 2013: Oficyna Wydawnicza Impuls, s. 75-99.

19. „Urealnianie macierzyństwa” – medialne narracje blogujących matek, [w:] *Media dla człowieka czy człowiek dla mediów?*, M. Demczuk, M. Niewiadomy (red.), Lublin 2014, s. 291-315.

20. *Blogi – jako forma wsparcia młodych matek. Badania netnograficzne*, [w:] *Zagrożone człowieczeństwo. Tom IV. W poszukiwaniu i rozwijaniu sił społecznych*, K. Białobrzaska, C. Kurkowski (red.), Kraków 2014: Oficyna Wydawnicza Impuls, 129-148.

Zaprezentowany wykaz tekstów stanowi znaczną część mojego dorobku naukowego. Sam dorobek naukowy jest znacznie szerszy i składa się z: 7 monografii autorskich (w tym 1 napisanej w języku angielskim), 1 pracy pod redakcją, 1 opracowanie dydaktyczne oraz 65 tekstów naukowych. Do tekstów naukowych zaliczam: 22 artykuły opublikowane w czasopismach punktowanych z listy MNiSW (najczęściej kategoria B), 37 rozdziałów zamieszczonych w monografiach, 3 recenzje książek oraz 2 sprawozdania pokonferencyjne zamieszczone w czasopismach naukowych. Jestem także autorką recenzji wydawniczej¹ przygotowanej dla Oficyny Wydawniczej Impuls.

¹ Recenzja wydawnicza książki K. Charkowskiej, *Zjawisko prostytucji w doświadczeniach prostytutujących się kobiet*, Kraków 2010: Oficyna Wydawnicza Impuls, ss. 215.

c) omówienie celu naukowego ww. cyklu i osiągniętych wyników wraz z omówieniem ich ewentualnego wykorzystania:

Za najistotniejszy w moim dorobku uważam cykl publikacji składający się na projekt naukowy: **Role kobiet i mężczyzn w społeczeństwie polskim oraz w mediach masowych. Aspekty edukacyjne.**

Cykl habilitacyjny składający się na projekt naukowy tworzą: 1) 4 monografie autorskie (w tym jedna opublikowana w języku angielskim); 2) 8 artykułów opublikowanych w czasopiśmie punktowanych z listy MNiSW² (tj.: „Kultura i Edukacja”, „Edukacja Dorosłych”, „Pedagogika Społeczna”, „Media-Kultura-Komunikacja Społeczna”); 3) 20 tekstów opublikowanych jako rozdziały w monografiach: w tym 6 haseł zamieszczonych w „Encyklopedii Pedagogicznej XXI wieku” oraz 14 artykułów naukowych zamieszczonych w znaczących monografiach tematycznych o charakterze ogólnopolskim (m.in.: pod red. K. Marzec-Holki 2008; M. Śmiałka 2009; D. Hejwosz i W. Jakubowskiego 2010; J. Marszałek-Kawy 2009; M. Sokołowskiego 2007 i innych autorów).

Cykl tematyczny tworzący projekt habilitacyjny układa się w trzy obszary tematyczne:

1. Sytuacja społeczna kobiet i mężczyzn w Polsce – diagnoza i uwarunkowania (kulturowe, polityczne, ekonomiczne) a wyzwania edukacyjne.
2. Wizerunki ról kobiecych i męskich w mediach czasopiśmienniczych na tle sytuacji społeczno-politycznej Polski – diagnoza i prognozy edukacyjne.
3. Cięża i macierzyństwo a dyskursy represywnych praktyk społecznych konstruujących tożsamość kobiety (na przykładzie analizy przekazu Internetowego).

Celem projektu jest: 1) dokonanie diagnozy specyfiki ról kobiet i mężczyzn ukazywanych w mediach masowych na tle ich realnej sytuacji społecznej w Polsce po okresie transformacji ustrojowej; 2) próba opisanie i interpretacji wzorów odnoszących się do ról społecznych w kategoriach rozszerzania lub zawężania oferty związanej z istnieniem w świadomości społecznej stereotypów płci; 3) analiza dyskursu represywnych praktyk społecznych narzucających jednorodność ról społecznych zdeterminowanych stereotypami płci (w szczególności odnoszących się do ciąży i macierzyństwa kobiet) wywierających wpływ na konstruowanie tożsamości współczesnych kobiet i mężczyzn. U podstaw problematyki projektu leżą również: 4) krytyczne analizy narracji medialnych (przekazów jawnych i ukrytych) odnoszących

² Wymieniony na końcu artykuł 9 znajduje się w druku, zatem go nie wliczyłam.

się do wzorów ról społecznych oraz 5) pytania o możliwość oddziaływań edukacyjnych w zakresie dokonywania edukacji krytycznej ku narzuconym wzorom płciowym.

Postrzeganie osiągnięcia badawczego jako cyklu dopełniających się publikacji umożliwiło mi dokonanie wszechstronnej i całościowej analizy podjętych problemów, zaś prezentowany cykl publikacji uznany przeze mnie za osiągnięcie jest rezultatem rozwoju wieloletnich zainteresowań naukowych oraz wzbogacania warsztatu badawczego. Wynika natomiast z przekonania o konieczności włączenia do dyskursu polskiej pedagogiki (zwłaszcza społecznej) perspektywy nierówności społecznych zdeterminowanych płcią biologiczną.

4. 1.c. Sytuacja społeczna kobiet i mężczyzn w Polsce - diagnoza i uwarunkowania (kulturowe, polityczne i ekonomiczne) a wyzwania edukacyjne

Zdając sobie sprawę, iż podejmowana przeze mnie problematyka pozostawała raczej „nieobecna” w polskiej pedagogice (także społecznej)³, choć dynamicznie rozwijała się na gruncie nauk współpracujących z pedagogiką, poszukiwałam zaplecza teoretycznego dla frapującego mnie tematu w socjologii, antropologii kulturowej oraz psychologii⁴. Bliski stał mi się paradygmat humanistyczny badań naukowych wraz z jego krytycznym spojrzeniem na zjawiska społeczne i kulturowe determinujące położenie społeczne jednostki ludzkiej (w tym ujęciu w zależności od płci biologicznej)⁵ na gruncie którego wyrosła teoria i badania femiologiczne⁶, zyskujące dość dużą popularność w pedagogice. Niewątpliwie bowiem postęp poznawczy w naukach społecznych dokonuje się poprzez radykalną zmianę obowiązującego instytucjonalnie wzorca naukowości⁷, a nawet „epistemologiczne odcięcie się od dominującej problematyki”⁸. Krystalizujące się zainteresowania starałam się przenieść na grunt pedagogiczny, dokonując początkowo diagnozy sytuacji społecznej kobiet i mężczyzn w Polsce oraz czynników ją determinujących (kulturowych, politycznych, historycznych i ekonomicznych) w oparciu o prowadzone w w/w naukach analizy. Odpowiedzi na pytanie, czy feminizm jest przydatny refleksji pedagogicznej i jakie wnioski wynikać mogą z przyjęcia jego założeń

³ Mam tu na uwadze okres, w którym zainteresowałam się problemem czyli lata 2001-2004, gdyż obecnie na gruncie nauk pedagogicznych powstaje wiele podejmujących ją opracowań, zarówno w Polsce, jak i innych krajach.

⁴ Jest to zgodne ze współczesnymi koncepcjami uprawiania i rozwoju pedagogiki, np., K. Rubacha, *Budowanie teorii pedagogicznych*, [w:] *Pedagogika ogólna*, T. 1. Z. Kwieciński, B. Śliwerski (red.), Warszawa 2003: PWN, s., 59.

⁵ Przyjmuję interpretację paradygmatu humanistycznego za K. Rubachą. Zob. K. Rubacha, tamże, s. 59.

⁶ Początkowo badaczki feministyczne odrzucały metodologię scjentystyczną, uznając ją za "skażoną patriarchalnym spojrzeniem", później badania te także były wykorzystywane. Szczegółowa interpretacja zagadnienia znalazła opis w pracy J. H. Turnera, P. Turner, *Feministyczna krytyka teorii socjologicznej. Płeć kulturowa, polityka i patriarchat*, [w:] J. Turner, *Struktura teorii socjologicznej*, Warszawa 2008: PWN, s. 665 i nast.

⁷ T. Kuhn., *Struktura rewolucji naukowych*, tł. Helena Ostromięcka: PWN, Warszawa 1968.

⁸ L. Witkowski, *Tożsamość i zmiana. Epistemologia i rozwojowe profile w edukacji*: Wydawnictwo Naukowe Dolnośląskiej Szkoły Wyższej, Wrocław 2010, s. 49.

w praktyce pedagogicznej? starałam się udzielić w dwóch artykułach: *Rozwój idei i postulatów feministycznych w ujęciu historyczno -porównawczym* („Kultura i Edukacja” 2001, nr 2, s. 43-54); *Sytuacja rodzinna i społeczno-polityczna współczesnych kobiet w perspektywie badań feministycznych* („Edukacja Dorosłych” 2002, nr 1, s. 51-60).

Ze względu na nowatorstwo podjętej problematyki w polskiej pedagogice przed dokonaniem konceptualizacji obszaru własnych badań, próbowałam wyjaśnić pojęcia związane z podejmowaną problematyką w Encyklopedii Pedagogicznej XXI wieku, tworząc w ten sposób trzon dla podjętego później w publikacjach dyskursu. Szeroko omówiłam w niej kwestie: *dyskryminacji płci (seksizmu)*, [w:] *Encyklopedia Pedagogiczna XXI w.* T. 1. T. Pilch (red.), Warszawa 2003: Wyd. Żak, s. 820-830; *epistemologicznej teorii feministycznej*, [w:] *Encyklopedia Pedagogiczna XXI w.* T. 1. T. Pilch (red.), Warszawa 2003: Wyd. Żak, s. 1046-1053; *patriarchatu (kultura patriarchalna)*, [w:] *Encyklopedia Pedagogiczna XXI w.*, T. 4. T. Pilch (red.), Warszawa 2005. Wyd. Żak, s. 68-73; *płci społeczno-kulturowej*, [w:] *Encyklopedia Pedagogiczna XXI wieku.* T. 4. T. Pilch (red.), Warszawa 2005: Wyd. Żak, s. 430-432; *matriarchatu*, [w:] *Encyklopedia Pedagogiczna XXI wieku*, T. Pilch (red.), Warszawa 2010: Wydawnictwo Edukacyjne Żak (suplement), s. 342-344, ilustrując założeniami ontologicznymi współczesnej myśli feministycznej⁹.

Poszukując inspiracji teoretycznych dla konstruowanych badań w pracach pedagogicznych, starałam się wykorzystać „mechanizm korespondencji istotno-korygującej” proponowany przez J. Kmitę. Autor ten zauważał, iż w rozwoju teorii naukowej istotne jest łączenie budowy nowego kontekstu teoretycznego, z odtwarzaniem lokalnej logiki rozwojowej, pozwalającej wyjaśnić w nowo budowanym dyskursie zakres efektywności poznawczej koncepcji istniejących uprzednio w nauce¹⁰. Podjęłam zatem próbę ponownej analizy wiodących teorii pedagogicznych¹¹, a dokonywana przeze mnie rekonstrukcja myśli feministycznej dotyczyła tych zagadnień, których sens odpowiadał rodzącym się i narastającym współcześnie tendencjom w polskiej pedagogice. W podjętych analizach poszukiwałam przede wszystkim odpowiedzi na pytania o możliwość zaspokojenia przez kobiety potrzeb w zmieniającym się społeczeństwie, o zbieżność pomiędzy ideami współczesnego feminizmu i pedagogiki społecznej

⁹ Zdamy sobie sprawę, iż nie wszystkie nurty feminizmu i reprezentantki ruchu zgadzają się z taką interpretacją pojęć, przykładowo feminizm postmodernistyczny kwestionuje zasadność wyodrębniania płci biologicznej i społeczno-kulturowej. Zob. np. A. Jaggar, *Feminist Politics and Human Nature*, Towarzystwo: New York 1983, s. 28-40.

¹⁰ J. Kmita, *Z problemów epistemologii historycznej*, Warszawa 1980. Podaję za L. Witkowskim, dz. cyt., s. 49.

¹¹ Zwłaszcza tworzonych na gruncie pedagogiki społecznej szczególnie żywo reagującej na kontekst zmian społecznych, kulturowych i politycznych, wyrażającej sprzeciw i niezgodę na społeczną nierówność i dyskryminację jednostek oraz grup społecznych, działającą na rzecz zniesienia hamujących człowieka barier rozwojowych.

(szczególnie wrażliwej na kwestie marginalizacji i dyskryminacji jednostek, grup i społeczności). Próbowałam dokonywać nie tylko analizy prac pedagogów ale także socjologów (głównie edukacji) pod kątem poruszania przez nich wątku nierówności płciowych, nawiązując do teorii krytycznych, m.in.: P. Bourdieu, M. Foucault, w następujących tekstach naukowych: *Płeć jako kategoria socjalizacyjna i wychowawcza w koncepcji Aleksandra Kamińskiego. Refleksje z perspektywy gender*, [w:] *Aleksander Kamiński i jego twórczość pedagogiczna. Dyskusja o przeszłości, wobec teraźniejszości i przyszłości*, E. Marynowicz-Hetka, H. Kubicka, M. Granosik (red.), Łódź 2004: Wyd. UŁ, s. 146-161); *Idee pedagogiki społecznej a dyskryminacja kobiet w społeczeństwie stabilizującej się demokracji (na przykładzie nierówności zawodowych)* ([w:] *Obszary zainteresowań pedagogów społecznych. Księga poświęcona pamięci Wiesława Andrzeja Ciczковского*, D. Zaworska-Nikoniuk (red.), Olsztyn 2002: Wyd. UWM, s. 151-168); *Habitus kobiety pracownika a jej kapitał w świetle teorii P. Bourdieu*, [w:] *Kapitał społeczny a nierówności – kumulacja i redystrybucja*, K. Marzec-Holka (red.), Bydgoszcz 2008: Wyd. UB, s. 357-371; *Dyskursy wokół równości szans kobiet i mężczyzn w sferze zawodowej – potrzeby, rozwiązania, projekty. Aspekt polityki socjalnej*. „Wychowanie na co Dzień” 2009, nr 1-2, s. 20-25; *Patriarchalna męskość zagrożeniem dla ludzkości – wspólne punkty i rozbieżne stanowiska dyskursu inspirowanego feminizmem*, [w:] *Zagrożone człowieczeństwo. Obszary zagrożeń człowieka w realiach współczesności*, E. Kantowicz, G. Orzechowska, C. Kurkowski (red.), Kraków 2013: Impuls, s. 75-99.

Jak sądzę ważnym etapem mojego rozwoju było przyjęcie krytycznej perspektywy postrzegania i analizowania rzeczywistości oraz próba konstruowania własnej koncepcji pedagogicznej nazwanej w okresie późniejszym pedagogiką społeczną uwrażliwioną feministycznie, która uwidacznia się w trzech napisanych książkach.

Cykl publikacji książkowych rozpoczyna praca pt. *Drogi modyfikowania socjalizacji i wychowania przez feminizm*, Olsztyn 2004: Epistheme, ss. 259. Zawarłam w niej wielokontekstową rekonstrukcję sytuacji społecznej, kulturowej i politycznej współczesnych kobiet, postrzeganych przez pryzmat stereotypów płciowych. Wskazałam również na możliwości modyfikowania tej sytuacji za pomocą procesu socjalizacji i wychowania prowadzonego w różnego rodzaju środowiskach wychowawczych. Książka składa się z 6 rozdziałów. W pierwszym (pt. *Ustalenia terminologiczne związane z problematyką socjalizacji i wychowania*, s. 17-49) wyjaśniam kategorie pojęciowe związane z nierównościami społecznymi zdeterminowanymi płciowo. Drugi (*Stan (nie)zaspokojenia potrzeb indywidualnych kobiety a kształtowanie świadomości feministycznej jako nowej potrzeby społecznej*, s. 49-115) to diagnoza

stanu niezaspokojenia potrzeb kobiet prowadzona w oparciu o teorię A. Masłowa (w interpretacji A. Kamińskiego) i najnowsze wyniki badań nad sytuacją kobiet (prowadzone w Polsce, Stanach Zjednoczonych i Europie Zachodniej). Wykazuje ona, iż nierówności społeczne zdeteminowane płcią uniemożliwiają kobietom (z różnych przyczyn) pełne zaspokojenie potrzeb indywidualnych oraz społecznych. Zdając sobie sprawę, z naczelnego problemu ruchu feministycznego, rozczłonkowanego na nurty, którym jest brak wspólnego podmiotu (nie można mówić o uniwersalistycznej kategorii kobieta), wskazuję na jedność wspólnego celu (poprawa sytuacji życiowej i umożliwienie pełnego rozwoju bio-psycho-społecznego kobietom) poprzez przyjęcie tzw. „kontinuum cech znamienych myśli emancypacyjnej i feministycznej”. Trzeci rozdział książki (*Dyskryminacja kobiet w sferze publicznej w aspekcie naruszania idei pedagogiki*, s. 116-176) zawiera wielowymiarową analizę poszczególnych płaszczyzn nierówności tj.: edukacyjną, zawodową, polityczną; w odniesieniu do środowisk wychowawczych. Istotnym środowiskiem wychowawczym kreującym swoistą kulturę upożyczenia stają się obecnie media masowe. Tworzone w nich obrazy kobiecości (i męskości), przenikają do mentalności społecznej kobiet, kształtując rzeczywistość i przyczyniając się do występowania nierówności społecznych. Problematykę tą porusza czwarty rozdział książki (*Stereotypowy wizerunek kobiecości w środkach masowego przekazu*, s. 146-176) ukazujący m.in. przejawy androcentryzmu w programach i serialach telewizyjnych; patriarchalny układ ról rodzajowych w telenowelach oraz reklamach; próby zacierania granic tożsamości płciowej w stacjach muzycznych, czy komercyjnego wykorzystywania feminizmu w popkulturze. Problematyka rozdziału V (pt. *Funkcje i (dys)funkcje modeli socjalizacji i wychowania upowszechnianych przez czasopisma dla kobiet*, s. 176-202) oscyluje wokół jawnych i ukrytych przekazów upowszechnianych przez prasę dla kobiet (poradniczą, luksusową i feministyczną), znajdując rozwinięcie w kolejnej książce¹². Zadaniem pedagoga społecznego oprócz swojej diagnozy zjawiska dyskryminacji rodzajowej jest opracowanie działań zapobiegawczych i naprawczych wobec jego skutków. Istotą działalności pedagogicznej jest nie tylko edukacja społeczna – rozumiana jako szerzenie idei równości, lecz próba nakreślenia koncepcji socjalizacji i wychowania „uwrażliwionego feministycznie”. Z tego też powodu kończący omawianą publikację rozdział VI (*Rola studiów feministycznych w kreowaniu nowego modelu socjalizacji i wychowania*, s. 203-232) poświęciłam prezentacji wiodących ośrodków *women's studies* i *gender studies* funkcjonujących w Europie Zachodniej i na świecie oraz studiów podejmujących tego typu problematykę w Polsce (przeważnie podyplomowych). Istotnym w tym kon-

¹² Mam tu na uwadze omówioną w dalszej części autoreferatu obszerną pracę badawczą pt. *Wzory kobiecości i męskości w polskiej prasie dla kobiet XXI wieku*, Toruń 2008: Adam Marszałek.

tekście jest podrozdział kończący pracę (*Możliwości studiowania pedagogiki społecznej z perspektywy gender*, s.215-233), nakreślający propozycję badań pedagogicznych, możliwość dokonania rekonstrukcji wiodących teorii pedagogiki społecznej oraz odniesienia praktyczne dla prowadzonych badań.

W aneksie dołączonym do książki zamieściłam propozycję autorskich programów realizowanych na poziomie edukacji wyższej (zajęć fakultatywnych, konwersatorium pedagogicznego oraz warsztatów), wykorzystywanych w pracy zawodowej na uczelniach wyższych (m.in. Uniwersytecie Warmińsko-Mazurskim, gdzie prowadziłam: Naukowe Koło Badań nad Kulturą i Edukacją Kobiet w latach 2004-2006; w filii Wyższej Szkoły Humanistycznej w Pułtusk (zlokalizowanej w Olsztynie) podczas zajęć z Kulturowych Studiów nad Tożsamością Płci). Również wiele z tych treści zostało włączonych do programów wykładów z przedmiotów: Pedagogika ogólna oraz Pedagogika społeczna (UWM).

Kwestie edukacji uwrażliwionej na problematykę płci kulturowej poruszam także w artykule naukowym (*Studia feministyczne a (nowy) wizerunek kobiety*. „Kultura i Edukacja” 2003, nr 1, s. 7-23) oraz w rozdziale zamieszczonym w monografii naukowej (pt. *Edukacja ku emancypacji i studia feministyczne w Polsce – wyzwania, szanse. perspektywy rozwoju nauki*, [w:] *W stronę przywództwa edukacyjnego. Relacje podmiotów (w) lokalnej przestrzeni*, M. Śmiałek (red), Poznań-Kalisz 2009: Wydawnictwo Uniwersytetu Adama Mickiewicza, s. 330-342). Teksty te uważam za szczególnie istotne. Pierwszy z nich (*Studia feministyczne a (nowy) wizerunek kobiety*) został napisany w roku 2003, w momencie gdy o studiach feministycznych w Polsce pisano marginalnie, choć podejmowano pierwsze próby ich tworzenia na gruncie teoretycznym i praktycznym. Nowatorstwo to zostało docenione przez redaktorów numeru, gdyż tytuł artykułu został zamieszczony na okładce. W artykule wyjaśniam pojęcie studiów feministycznych, prezentuję etapy rozwoju epistemologii kobiecej wykorzystując koncepcję D. Stimpson oraz E. Einsenstein¹³ oraz przykłady uprawiania wspomnianej epistemologii w ramach *women's studies* funkcjonujących w Stanach Zjednoczonych, Wielkiej Brytanii, Niemczech i Danii oraz próby ich prowadzenia w Polsce. W kolejnym artykule naukowym (pt. *Edukacja ku emancypacji i studia feministyczne w Polsce – wyzwania, szanse, perspektywy rozwoju nauki...*) napisanym w 2009 roku (zatem po wstąpieniu Polski do Unii Europejskiej), dokonuję diagnozy stanu polskiej edukacji w aspekcie transmitowania nierówności społecznych zdeterminowanych płcią biologiczną, a transmitowanych i konserwowanych

¹³ R. Braidotti, *Podmiot w feminizmie*, "Kwartalnik Pedagogiczny" 1995, nr 1-2, s. 9-45.

m.in. za pomocą stereotypów płci obecnych na wszelkich poziomach edukacji szkolnej. Krytyczna oraz wnikliwa analiza działań edukacyjnych niewątpliwie świadczy o tym, że polska szkoła nie zdążyła (bądź nie próbowała) dostosować oferty edukacyjnej do obowiązujących w krajach unijnych założeń o konieczności propagowania polityki równościowej (*gender mainstreaming*).

Otwartość, kreatywność, elastyczność pedagogiki społecznej jako subdyscypliny naukowej, jej dążenie do pomocy w rozwoju, zaangażowanie w rozwiązywanie bieżących problemów społecznych i zapobieganie przejawom społecznej dyskryminacji i marginalizacji¹⁴, wymaga od teoretyków i badaczy ciągłego doskonalenia warsztatu naukowego, poszukiwania metateoretycznych i społecznych fundamentów nauki poprzez czerpanie z dorobku wielu orientacji i ideologii edukacyjnych¹⁵. Interesującym podejściem ostatnich lat zdaje się być koncepcja postrzegania pedagogiki społecznej w sposób transwersalny, proponowana przez E. Marynowicz-Hetkę¹⁶. Koncepcja łącząca różne podejścia teoretyczne umożliwiającą rozpatrywanie pedagogiki społecznej jako dyscypliny akademickiej i praktycznej – jako orientację na działanie, umożliwiającą budowanie metateorii i metametodologii tej subdyscypliny pedagogicznej na gruncie innych nauk społecznych¹⁷. To podejście pozwala na znaczne rozszerzenie przedmiotu pedagogiki społecznej o zagadnienia dotąd niepodejmowane przez badaczy. Ujęcie wykorzystane zostało przeze mnie w drugiej publikacji z prezentowanego cyklu (pt. *The Situation of Women and Men in Poland at the Beginning of the 21ST century - transversal perspective of social pedagogy*, Olsztyn 2008: Wyd. Epistheme, s. 77). Wydana została ona w wersji anglojęzycznej i rozesłana do niektórych bibliotek w Anglii, Stanach Zjednoczonych oraz Niemczech. Prezentuje wzory zachowań kobiet i mężczyzn w Polsce odnoszące się do sfery życia prywatnego i publicznego (tj. wzory zachowań zdrowotnych, podejście do ideału piękna, do małżeństwa i rodziny, do pracy domowej i zawodowej, zachowań seksualnych i uczestnictwa w życiu publicznym), wskazując na trudności w rozgraniczaniu tych sfer.

Zadania związane z konstruowaniem przeze mnie pedagogiki społecznej „uwrażliwionej feministycznie” nakreślałam szczegółowo i rozwijam w artykułach tj.: *Wzory zachowań kobiet i mężczyzn w XXI wieku – perspektywa transwersalna*. „Pedagogika Społeczna” 2009, nr 1, s. 10-28; *Istota i konteksty dyskursu feministycznego a zadania współczesnej pedagogiki spo-*

¹⁴ A. Przecławaska, W. Theiss, *Pedagogika społeczna: nowe zadania i szanse*, [w:] *Pedagogika społeczna – kręgi poszukiwań*, A. Przecławaska (red.), Warszawa 1995: Wyd. "Żak", s. 21 i nast.

¹⁵ Tamże, s. 21.

¹⁶ E. Marynowicz-Hetka, *Podstawy epistemologiczne, ontologiczne i aksjologiczne dyscypliny oraz kategorie pojęciowe pedagogiki społecznej*, [w:] *też*, *Pedagogika społeczna*, T. 1. Warszawa 2006: PWN, s. 18-54.

¹⁷ Tamże.

łecznej, refleksje i inspiracje, [w:] *Szkoły polskiej pedagogiki społecznej wobec nowych wyzwań. Polska pedagogika społeczna na początku XXI wieku*, E.Kantowicz, B. Chrostowska, M. Ciczowska-Giedziun (red.), Toruń 2010: Wydawnictwo Edukacyjne Akapit, s. 201-213. Wskazuję jednocześnie na to, iż niemożliwe jest uprawianie pedagogiki społecznej w sposób wolny od zaangażowania politycznego - tekst pt. *(Nie)ideologiczność dyskursów współczesnej pedagogiki? O pedagogu na polu minowym współczesnych sporów (nie)ideologicznych i szansach transgresyjności i trans generacyjności*, [w:] *Pedagogika. Zakorzenie i transgresja*, M. Nowak-Dziemianowicz, P. Rudnicki (red.), Wrocław 2011: Wyd. Dolnośląskiej Szkoły Wyższej, s. 53-65. Wymienione artykuły dopełniają się wzajemnie ukazując możliwość dojrzewania do budowania własnej koncepcji naukowej, popartej analizą empiryczną. Wyrażam tutaj pogląd, że pedagogika społeczna uprawiana w oderwaniu od kontekstu politycznego, społecznego, kulturowego czy ekonomicznego jest subdyscypliną ułomną. W związku z tym w artykule z tego cyklu (*Istota i konteksty* ...s. 201-213) próbuję ukazać rolę ideologii feministycznej jako idei mogącej inspirować pedagogikę społeczną¹⁸, nakreślam jej obszary w tym zakresie. W tym przypadku mogłaby podejmować refleksję nad możliwością modyfikowania środowisk wychowawczych mających doprowadzić do wyrównania pozycji kobiet i mężczyzn w społeczeństwie¹⁹. Ponadto analizuję feministyczne podejścia, które można by wykorzystać do uprawiania pedagogiki społecznej. Odwołuję się w tym celu do typologii T. Bauman, która dzieli ją na: technologiczną, humanistyczną i krytyczną²⁰ rozszerzając podejście o postmodernistyczne oraz transwersalne²¹. Rozważam przydatność poszczególnych koncepcji w zależności od przedmiotu badań pedagogiki społecznej „uwrażliwionej feministycznie”, wskazuję możliwe obszary zastosowania płynących z nich wniosków, dokonując krytyki podejścia technologicznego. Choć uwzględniłam równowagę wszystkich z wymienionych modeli, najbliższe jest mi podejście transwersalne (dałam temu wyraz w omówionej wcześniej anglojęzycznej książce).

Pragnę ponadto nadmienić, że tematyka związana z szeroko pojętymi działaniami edukacyjnymi wobec nierówności społecznych zdeterminowanych płcią biologiczną była

¹⁸ Wskazuje na to również E. Górnikowska-Zwolak. Zob. tejże, *Myśl feministyczna jako nurt rozważań w pedagogice społecznej*, Mysłowice 2006: Wydawnictwo Górnośląskiej Szkoły Wyższej.

¹⁹ Moje poprzednie prace zwłaszcza książka pt. *Drogi modyfikowania socjalizacji i wychowania przez feminizm*, Olsztyn 2004: Wydawnictwo Epistheme były opracowaniem wypełniającym to zadanie.

²⁰ T. Bauman, *Pedagogika społeczna wobec zmian w myśleniu o kształceniu i wychowaniu*, [w:] *Pedagogika społeczna. Człowiek w zmieniającym się świecie*, T. Pilch, I. Lepalczyk (red.), Warszawa 1995: Wyd. "Żak", s. 71-90.

²¹ E. Marynowicz-Hetka, *Podstawy epistemologiczne, ontologiczne i aksjologiczne dyscypliny oraz kategorie pojęciowe pedagogiki społecznej...*, s. 18-54.

przedmiotem szeregu moich wystąpień na konferencjach o randze ogólnopolskiej i międzynarodowej, zorganizowanych przez m.in: Zakład Edukacji Międzykulturowej Wydziału Pedagogiki i Psychologii Uniwersytetu w Białymstoku (19-21. 09. 2002, Augustów); Katedrę Pedagogiki Społecznej Wydziału Nauk o Wychowaniu Uniwersytetu Łódzkiego (28-30.01. 2003 Łódź; 11-12 10. 2005 Łódź); Katedrę Pedagogiki Społecznej Wydziału Pedagogiki i Psychologii Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy (9-10.06. 2008, Bydgoszcz); Zakład Pedagogiki Wydziału Pedagogiczno-Artystycznego w Kaliszu oraz Zakład Pedagogiki Społecznej Wydziału Studiów Edukacyjnych UAM w Poznaniu (21-22. 10. 2008; Kalisz); Dolnośląską Szkołę Wyższą (21-22 05. 2009, Wrocław) oraz podczas Zjazdów Polskiego Towarzystwa Pedagogicznego. Szczególnie cenię sobie udział w Zjazdach Pedagogicznych PTP, który był dla mnie okresem wyjątkowo owocnej pracy nad koncepcją budowania transwersalnej pedagogiki społecznej uwrażliwionej na problemy płci. Podczas VI Zjazdu PTP organizowanego przez Uniwersytet im. Marii Curie Skłodowskiej oraz Katolicki Uniwersytet Lubelski w Lublinie (17-19. 09. 2007 Lublin) wygłosiłam referat pt. *Wykorzystanie transwersalnego paradygmatu pedagogiki społecznej do analizy przemian sytuacji kobiet i mężczyzn w Polsce na początku XXI wieku*, który spotkał się z ogromnym zainteresowaniem reprezentantów środowiska pedagogicznego w Polsce. Efektem tego było wydanie i dopracowanie inspirującej mnie od dawna koncepcji w książce anglojęzycznej (seria „Człowiek i Społeczeństwo” wydawnictwa Epistheme). Z kolei podczas VIII Zjazdu Pedagogicznego organizowanego przez Instytut Nauk Społecznych Uniwersytetu Gdańskiego w (19-21. 09. 2013 Gdańsk) – wygłosiłam referat, będący zapowiedzią kolejnej książki (nad którą właśnie pracuję) pt. *Druga płeć w myśli Simone de Beauvoir – analiza pedagogiczna*. Tekst spotkał się z ogromnym zainteresowaniem środowiska pedagogicznego i został przyjęty do druku w kwartalniku „Chowanna” (numer „Natura vs. Kultura” 2015, nr 2).

4.2c. Wizerunki ról kobiecych i męskich w mediach piśmienniczych na tle sytuacji społeczno-politycznej - diagnoza i prognozy edukacyjne

Nawiązana przeze mnie współpraca z Instytutem Dziennikarstwa Wydziału Humanistycznego UWM w Olsztynie oraz uczestnictwo w Radzie Naukowej kwartalnika „Media. Kultura. Komunikacja Społeczna” (od roku 2005 do chwili obecnej) posiadającego obecnie 8 punktów według listy Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego, a także uczestnictwo w Radzie Naukowej serii wydawniczej „Człowiek i Społeczeństwo” wydawnictwa Epistheme z Olsztyna (2004-2008), przyczyniło się do rozwoju moich zainteresowań środkami masowego przekazu, które postrzegać można obecnie jako jedno z najistotniejszych środowisk wychowawczych wywierających wpływ na rozwój młodego człowieka w przestrzeni jego ży-

cia²². Przygotowując się do realizacji kolejnego etapu podjętej w ramach cyklu tematycznego pracy badawczej a mianowicie dokonania rekonstrukcji ról kobiecych i męskich w mediach masowych na tle sytuacji społeczno-politycznej Polski, w aspekcie diagnozy i prognoz edukacyjnych, konieczne stało się opracowanie terminologii dla prowadzonych rozważań, co uczyniłam poprzez opracowanie kolejnego hasła do Encyklopedii Pedagogicznej XXI wieku (*Prasa dla kobiet*, [w:] *Encyklopedia Pedagogiczna XXI wieku*. T. 5. T. Pilch (red.). Warszawa 2005. Wyd. Żak, s. 851-857).

Początkowo najbardziej interesował mnie przekaz prasy dla kobiet, czemu dałam wyraz w książce stanowiącej uwieńczenie moich badań pt. *Wzory kobiecości i męskości w polskiej prasie dla kobiet XXI wieku*. Toruń 2008. Wyd. Adam Marszałek, s. 528 oraz 8 artykułach naukowych stanowiących ich kontynuację. Opublikowane były one w: a) – w czasopismach naukowych znajdujących się na liście Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego (kategoria B) tj: „Kultura i Edukacja” (2008, nr 1), „Edukacja” 2008, nr 2 oraz b) – jako rozdziały w książkach monograficznych (redaktorzy to: M. Sokołowski 2007; W. Muszyński 2009; J. Marszałek-Kawa 2009; B. Darska 2009, D. Hejwosz oraz W. Jakubowski 2010).

Obszernej analizy socjalizacyjnych i edukacyjnych walorów wzorów kobiecości i męskości w polskiej prasie dla kobiet XXI wieku, dokonałam w autorskiej monografii (pt. *Wzory kobiecości i męskości...*), która stanowiła efekt końcowy prowadzonych przeze mnie przez pięć lat badań naukowych (lata 2003-2008). Szczególnie pomocne w jej napisaniu były trzy teorie: 1) Doktryny Dwóch Sfer²³, 2) Edukacji równoległej w interpretacji E. Trempały²⁴, 3) stereotypów płci społeczno-kulturowej autorstwa K. Deaux i L. Lewis²⁵, które dopełniały się wzajemnie stanowiąc trzon obranej później mapy badawczej. Książka składa się z 7 rozdziałów i obszernego zakończenia – zawierającego istotne wnioski i postulaty pedagogiczne.

W części teoretycznej (rozdziały I, II, III, s. 12-147) ukazują konieczność włączenia dyskursu feministycznego do pedagogiki społecznej sięgając do jej rodowodu i przedmiotu badań, tworząc tym samym podłoże dla prowadzonych dalej analiz (rozdział I- *Problematyka gender*

²² A. Przecławski, *Przestrzeń życia człowieka – między perspektywą mikro i makro*, [w:] *Pedagogika społeczna. Pytania o XXI wiek. Pamięci Profesora Ryszarda Wroczyńskiego*, A. Przecławski, W. Theiss (red.), Warszawa 1999: Wyd. „Żak”.

²³ J. B. Elshtain, D. E. Decosse, *Public Man, Private Woman: Women in Social and Political Thought*, "Journal of Religious Ethics" 2006, 34 (2), 339-369.

²⁴ E. Trempała, *Edukacja nieszkolna równoległa*, [w:] *Edukacja nieszkolna (równoległa) w warunkach przemian w Polsce*, E. Trempała (red.), Bydgoszcz 1994: Wyd. WSP; tegoż *Edukacja równoległa jako element globalnego systemu kształcenia i wychowania*, E. Trempała (red.), Bydgoszcz 1988: Wyd. WSP, tegoż *Pedagogiczna działalność wychowawców nieprofesjonalnych w środowisku lokalnym*, Bydgoszcz 1988: Wyd. WSP.

²⁵ K. Deaux i L.L. Lewis, *Structure of Gender Stereotypes: Interrelationships Among Components and Gender Label*, „Journal of Personality and Social Psychology” 1984, nr 46, s. 991-1004

a pedagogika społeczna, ss.12-49). Dokonuję rekonstrukcji wzorów kobiecości i męskości wraz z tworzącymi je komponentami (oraz wchodzącymi w ich skład stereotypami) przy wykorzystaniu dwóch teorii: Doktryny Dwóch Sfer i Stereotypów Rodzaju, omawiając prace teoretyczne i empiryczne powstałe na gruncie nauk humanistycznych i społecznych (inspirowane dyskursem feminizmu równości i różnicy). Konstruuje je narracje i ambiwalencje ukazując na tle sytuacji historycznej, społeczno-politycznej i kulturowej Polski (Rozdział II pt. *Feministyczne redefinicje wzorów kobiecości i męskości*, s. 50- 108). Analizy te stanowią ważne podłoże prowadzące do napisania istotnego fragmentu części teoretycznej książki (mam tu na myśli rozdział III - *Kobiecość i męskość w polskiej prasie dla kobiet*, s. 109-147), wskazującego na kreowanie obrazu kobiety i mężczyzny w czasopiśmie dla kobiet w zależności od potrzeb społecznych, niezależnie od okresu historycznego (również po roku 1989 i transformacji ustrojowej), choć przy pomocy innych strategii manipulacyjnych (podważając w ten sposób tezę o wolności prasy). Wykazuję to w oparciu o analizę źródeł socjologicznych, pedagogicznych, historycznych oraz prasoznawczych, dokonując zestawienia etapów i okresów rozwojowych polskiej prasy powstającej w kontekście sytuacji społeczno-politycznej i gospodarczej Polski oraz propagowanych w tym czasie wzorów kobiecości i męskości (z uwzględnieniem stereotypów rodzaju) upowszechnianych w poszczególnych środowiskach wychowawczych²⁶. Nowatorstwem książki a zarazem naturalną konsekwencją przyjętej w niej koncepcji ontologicznej jest poszukiwanie podłoża metodologicznego dla prowadzonych badań w paradygmacie humanistycznym (Rozdział II pt. *Założenia metodologiczne badań własnych*, s. 147-182). Ze względu na ubogą literaturę naukową dotyczącą badań feministycznych w języku polskim dokonałam gruntownej analizy tego rodzaju badań w swojej książce (na podstawie literatury anglojęzycznej i niemieckojęzycznej pozyskanej podczas kwerend bibliotecznych) w podrozdziale *Feminologia jako rodzaj badań jakościowych*, [w:] *Wzory...*, s. 156-166. Prowadzone przeze mnie badania, których przedmiotem były przekazy jawne i ukryte upowszechniane w czasopiśmie dla kobiet, odnoszące się do sposobu funkcjonowania kobiet i mężczyzn w sferze prywatnej i publicznej (korzystając z teorii Doktryny Dwóch Sfer), miały najogólniej na celu rekonstrukcję wzorów kobiecości i męskości i zachodzących pomiędzy nimi uwarunkowań oraz wyjaśnienie możliwości ich socjalizacyjnego oraz edukacyjnego oddziaływania na czytelniczkę. W rezultacie istota moich rozważań koncentrowała się wokół próby udzielenia odpowiedzi na pytanie: Jakie przekazy doty-

²⁶ Ukazuje to w tabeli 4: *Charakterystyka wzorów kobiecości i męskości prezentowanych w polskiej prasie dla kobiet w latach 1818-1989*, zamieszczonej w książce *Wzory kobiecości i męskości w polskiej prasie dla kobiet XXI wieku*, Toruń 2008: Adam Marszałek, s. 143-145.

czące kobiecości i męskości zawarte są w czasopismach dla kobiet, jaki wpływ mają one na transmitowanie lub przełamywanie społecznych stereotypów, a tym samym jakie jest ich znaczenie socjalizacyjne i edukacyjne?. Materiał empiryczny poddany analizie i interpretacji stanowiły materiały prasowe pochodzące z 3 rodzajów czasopism dla kobiet (poradniczych – 287, luksusowych – 351; feministycznych – 104) ukazujących się w latach 2000-2006. Odczytując ich przekaz starałam się „ubrać” proponowane przez K. Ablewicz „pedagogiczne okulary”²⁷ a przy tym wydobyć kontekst społeczny, polityczny i kulturowy propagowania określonych wzorów, traktując środki masowego przekazu jako arenę negocjacji społecznych i politycznych o pewną wizję świata²⁸. Kolejne trzy rozdziały (V, VII, VIII, s. 184-444) zawierają wnikliwą rekonstrukcję wzorów kobiecości i męskości w poszczególnych rodzajach i tytułach czasopism dla kobiet tj. a) poradniczych (Rozdział V pt. *Wzory kobiecości i męskości upowszechniane w przekazie czasopism poradniczych*, s.183-279), b) magazynach luksusowych (Rozdział VI pt. *Wzory kobiecości i męskości upowszechniane w przekazie magazynów luksusowych*, s. 279-379), c) emancypacyjno-feministycznych (pt. *Wzory kobiecości upowszechniane w przekazie prasy feministycznej*, s. 379-445); wraz z ich komponentami przynależnymi do sfery prywatnej (cechy osobowe, zdrowie, uroda, życie rodzinne, religijność) oraz publicznej (religijność, edukacja, praca zawodowa, życie erotyczne i polityczne) opartymi na stereotypach bądź je przełamujących, dokonywanych na tle diagnozy sytuacji kobiet i mężczyzn w Polsce. Zakończenie książki (*Socjalizacyjne i edukacyjne znaczenie prasy dla kobiet. Zakończenie*, ss. 445-461), składa się z dwóch podrozdziałów: *Obawy, dylematy, nadzieje – perspektywa feminizmu równości* (ss. 446-456) oraz *Zadania edukacji równoległej „uwrażliwionej” na problemy płci kulturowej – prognozy* (ss. 456-461), napisanych zarówno w odniesieniu do własnych badań, jak i uprzednio prowadzonych analiz (takie całościowe spojrzenie w literaturze pięknej określa się mianem „spojrzenia z lotu ptaka”). Podważając tezę o wolności prasy (niezależnie od okresu historycznego); wykazuję w książce, iż manipulowała ona wizerunkiem płci w zależności od potrzeb społecznych i uwarunkowań politycznych (choć w różnym zakresie) lub kontestowała go (prasa emancypacyjna i feministyczna). Poszukując przyczyn takiego stanu rzeczy po roku 1989, kiedy to nastąpiła zmiana ustrojowa i uwolnienie rynku prasowego odwołać się można do koncepcji P. Bourdieu:

²⁷ K. Ablewicz K., *Człowiek jako metodologiczny problem pedagogiki*. „Horyzonty Wychowania” 2002, nr 1, s.33

²⁸ N.K. Denzin, *Interpretative Ethnography: Ethnographic Practices for the 21ST Century*, Sage. Thousand Oaks London New Delhi 1997, s. 126. Podaję za M. Kostera, *Antropologia organizacji. Metodologia badań terenowych*, Warszawa 2003: PWN, s.145.

zwłaszcza „mechanizmu niewidzialnej cenzury”²⁹, „męskiej dominacji” i „przemocy symbolicznej”³⁰, inkorporowanej przez grupy dominujące w świadomości grupy podległej (tu kobiet)³¹, za sprawą „urodzajowionej socjalizacji i wychowania”³², która to sprawia, że grupy podległe postrzegają świat społeczny zgodnie z tymi zasadami. W rezultacie dziennikarze w obawie o utratę atrakcyjnej pracy produkują dobrze sprzedający się przekaz stereotypowy, a kobiety kupują go gdyż przystaje on do ich wizji społecznego porządku, jednocześnie go umacniając. Wyjaśniam mechanizm takiego postępowania (*Obawy, dylematy, nadzieje....*) nawiązując do sytuacji politycznej w Polsce, z perspektywy: nadawcy transmitowanego przekazu, transmitowanego przekazu oraz jego wpływu na odbiorcę (kobietę); w zależności od typu prasy (poradnicza, magazyny, feministyczna). Kryterium dokonywanej oceny jest perspektywa „feministycznego uwrażliwienia” na nierówności społeczne potencjalnej czytelniczki. Innemu aspektowi zakończenia nadaję charakter typowo pedagogiczny (*Zadania edukacji równoległej...*) wskazując na możliwość kształtowania się różnych typów relacji pomiędzy edukacją szkolną a równoległą, w zależności od sytuacji społecznej, politycznej i kulturowej. Starając się rozpatrzyć zadania edukacji równoległej „uwrażliwionej feministycznie” w kreowaniu społecznej równości nakreślam pięć potencjalnych scenariuszy, które mogą się spełnić: optymalny (optymistyczny), pesymistyczno-optymistyczny, pesymistyczno-pesymistyczny, optymistyczno-pesymistyczny oraz pełen chaosu, próbując jak gdyby nadać w ten sposób pracy ponadczasowy charakter.

Trwające ponad pięć lat badania prowadzone na potrzeby książki (pt. *Wzory kobiecości i męskości w polskiej prasie dla kobiet XXI wieku*) umożliwiły mi zebranie ogromnego i interesującego materiału, którego nie zdołałam wykorzystać w opracowaniu. Tematykę tą pogłębiałam zatem w rozdziałach zamieszczanych w opracowaniach monograficznych o zasięgu ogólnopolskim m.in.: *Wzory miłości, małżeństwa i rodzicielstwa upowszechniane w polskiej prasie poradniczej XXI wieku. Refleksje z perspektywy „gender”*, [w:] *(Roz)czarowanie? Miłość i związki uczuciowe we współczesnym świecie*, W. Muszyński (red.), Toruń 2009: Wyd. Adam Marszałek, Tom II, s. 295-310; *Uczestnictwo kobiet w polityce i kariery polityczne kobiet upowszechniane w magazynach luksusowych i prasie feministycznej*, [w:] *Kobiety w polityce*, J. Marszałek-Kawa (red.), Toruń 2009: Wyd. Adam Marszałek, s. 163-187; *Kobieta realizująca się w zawodach „nie-kobiecych” na łamach współczesnej prasy kobiecej-gloryfikacja*

²⁹ Zob. P. Bourdieu, *O telewizji: panowanie dziennikarstwa*, przeł. K. Sztandar-Sztanderska, A. Ziółkowska, Warszawa 2009: PWN.

³⁰ Zob. P. Bourdieu, *Męska dominacja*, przeł. Lucyna Kopciewicz, Warszawa 2004: Wyd. Oficyna Naukowa.

³¹ Tamże.

³² Terminu używam za L. Kopciewicz, *Polityka kobiecości jako pedagogika różnic*, Kraków 2002: Impuls

czy stygmatyzacja?, [w:] *Kultura wobec odmienności*, B. Darska (red.), Warszawa 2009: Wyd. Feminoteka, s. 70-92; *Seksualność wyzwolona? O seksualności kobiety w czasopiśmie poradniczych, magazynach luksusowych i prasie feministycznej*, [w:] *Kultura popularna, tożsamość, edukacja*, D. Hejwosz, W. Jakubowski (red.), Kraków 2010: Wydawnictwo Impuls, s. 433-448. W rozdziale *Wzory miłości...* – analizowałam stereotyp 3M³³ występujący w prasie poradniczej, szczególnie interesowały mnie tu także motywy zawierania małżeństw, reakcje kobiet i mężczyzn na fakt zostania rodzicami (dziecka pierwszego, drugiego, kolejnego, niepełnosprawnego, nieoczekiwanego), prezentacja macierzyństwa nastolatek i samotnego rodzicielstwa, ukazywanie wzorców bezdzietności. Powstanie kolejnego rozdziału (*Uczestnictwo kobiet w polityce i kariery...*), miało związek z zaproszeniem do publikacji przez redaktorkę tomu Joannę Marszałek-Kawę (prof. UMK), projektującą książkę poświęconą wizerunkowi kobiet w polityce. Dokonałam w nim autorskiej klasyfikacji strategii reprezentacyjnych kobiet zastosowanych w przekazie mediów masowych tj. maskulinizacyjnej, kota Klakiera, pozostawania w cieniu, szyi która kręci głową, strategię pozornego feminizmu, nonkonformizmu, tworzenia własnej koncepcji politycznej. Kontynuacją tej problematyki jest analiza przekazów odrzucających stereotypy zawodu (*Kobieta realizująca się w zawodach „niekobiecych”...*), odnoszących się do wizerunku kobiet uprawiających sporty „męskie”, pracujących w służbach mundurowych, podróżujących po świecie. W artykule (*Seksualność wyzwolona?...*) omawiam typologię związków seksualnych, sposób konstruowania pojęcia seksu i kobiecej seksualności oraz formy i techniki zachowań erotycznych konstruowane w przekazie jawnym i ukrytym czasopiśm dla kobiet oraz ich potencjalny wpływ na tożsamość współczesnych młodych kobiet.

Z opisanymi powyżej badaniami korespondują w dużej mierze moje późniejsze analizy poświęcone ocenie skuteczności medialnej narracji z perspektywy jej wpływu na sposób życia „realnej” kobiety czytelniczki. Starałam się w ten sposób odpowiedzieć na pytania: czy media nadal stanowią formę swoistej „trzeciej władzy”, czy w obliczu emanacji różnego rodzaju bodźców (często sprzecznych i niekonsekwentnych na jednostkę ludzką) „władca” ten został nieco zdetronizowany? Traktowały o tym kolejne artykuły naukowe zamieszczane w periodykach oraz rozdziały w pracach monograficznych, które poniżej scharakteryzuję.

³³ Stereotyp 3M (miłość, małżeństwo, macierzyństwo) opisany został szczegółowo w pracy B. Budrowskiej. Podaję za B. Budrowską, *Macierzyństwo jako punkt zwrotny w życiu kobiety*, Warszawa 2000: Fundacja na Rzecz Nauki Polskiej, s. 25.

Zainteresowanie kulturowo narzucanymi wzorami piękna w kulturze popularnej, uwiadacznia się w trzech tekstach z tego okresu, tj: 1) *Moda w mediach masowych – między tradycjonalizmem, zniewoleniem, wyzwoleniem a kreowaniem własnej tożsamości kobiety*, [w:] *Małe tęsknoty? Style życia w czasie wolnym we współczesnym społeczeństwie*, W. Muszyński (red.), Toruń 2009: Wyd. Adam Marszałek; 2) *Cielesność kobiety sfragmentaryzowanej na rynku dóbr konsumenckich według prasy poradniczo-rozrywkowej a rzeczywistość symulowana*, [w:] *(Kon)teksty kultury medialnej. Analizy i interpretacje*, T. 1., M. Sokołowski (red.), Olsztyn 2007: UWM-Algraf, s. 185-204; 3) *Wieloznaczność kobiecości unowocześnianej i wyimaginowanej w magazynach luksusowych dla kobiet (na przykładzie prezentacji ciała)*. „Kultura i Edukacja” 2008, nr 1, s. 98-118. W pierwszym z nich (*Moda w mediach masowych*) wyrażam pogląd, iż roli odgrywanej przez modę, oraz jej wpływu na rozwój społeczeństwa i tożsamość kobiet nie da się ocenić w sposób jednoznaczny. Tradycjonalizm w modzie służyć może zaakcentowaniu różnic klasowych, bowiem zabawa modą może wskazywać zarówno na wyzwolenie jak i na zniewolenie kobiety z wzorców kulturowych, zaś sama moda może pełnić funkcje terapeutyczne (wyzwolenie ze zniewolenia).

W obliczu kreowanego przez prasę wizerunku kobiecej cielesności interesował mnie także wpływ przekazu materiałów prasowych (lata 2001-2006) na cielesność czytelniczki – o czym świadczą kolejne artykuły (*Cielesność kobiety sfragmentaryzowanej...* oraz *Wieloznaczność kobiecości unowocześnianej i wyimaginowanej...*). Podejmowane uprzednio badania prowadzone były tu dwuetapowo: na poziomie przekazów jawnych i ukrytych czasopism oraz poprzez pogłębione wywiady jakościowe z ich czytelniczkami; badania nad przekazem mediów rozszerzyłam więc o badania nad skutecznością tego przekazu. Wspomniane teksty inspirowane były teoriami: Z. Baumana: wieloznaczności nowoczesnej³⁴, ciała i przemocy w społeczeństwie ponowoczesnym³⁵, władzy/wiedzy M. Foucaulta³⁶ oraz J. Baudrillarda: społeczeństwa konsumeryzmu³⁷ oraz uwodzenia³⁸; rozpatrywanymi na gruncie współczesnej pedagogiki społecznej „feministycznie uwrażliwionej”. Wykazały one duży krytycyzm badanych kobiet na lansowane w prasie wzorce, który wzrastał wraz z poziomem wykształcenia i dochodami kobiet.

³⁴ Zob. Z. Bauman, *Wieloznaczność nowoczesna, wieloznaczność wieloznaczna*, Warszawa 1995: PWN.

³⁵ Zob. Z. Bauman, *Ciało i przemoc w obliczu ponowoczesności*, Toruń 1995: Wyd. UMK.

³⁶ Zob. M. Foucault, *Historia seksualności*, przeł. B. Banasiak, T. Komendant i K. Matuszewski, Gdynia 2010: Słowo. Obraz. Terytoria.

³⁷ Zob. J. Baudrillard, *Spoleczeństwo konsumpcyjne, jego mity i struktury*, przeł. S. Królak, Warszawa 2006: Wyd Sic!

³⁸ Zob. J. Baudrillard, *O uwodzeniu*, przeł. J. Margasiński, Warszawa 2005: Wyd Sic!

Również w kolejnych artykułach wykorzystałam ten sam schemat badawczy, ukazując treść przekazów (jawnych i ukrytych) oraz jego wpływ na kobietę czytelniczkę, choć badania odnosiły się do innego rodzaju wzorów (np. edukacyjnych). Przykładem ich jest artykuł pt *Idea edukacji permanentnej w magazynach luksusowych dla kobiet a aspiracje edukacyjne czytelniczek*. „Edukacja” 2008, nr 2, s. 56-74). Badany przekaz upowszechniając ideę edukacji permanentnej, motywował czytelniczki do zdobywania wykształcenia, samodoskonalenia się i podnoszenia kwalifikacji zawodowych, podkreślał możliwość godzenia różnorodnych ról społecznych i awansu zawodowego niezależnie od sytuacji rodzinnej.

W tym okresie także czynnie uczestniczyłam w konferencjach naukowych organizowanych m.in.: przez Wydział Dziennikarstwa UAM (14-15 05. 2004, Poznań), Instytut Dziennikarstwa i Komunikacji Społecznej UWM (13-14 05. 2007, Olsztyn), Wydział Studiów Edukacyjnych UAM (22-24.09. 2009, Poznań). Moja aktywność naukowa została doceniona przez Rektora UWM, który przyznał mi nagrodę za osiągnięcia naukowe (2008 r.).

Istotną cechą mojej aktywności twórczej było uwzględnienie nie tylko kryterium płci lecz także wieku jako źródła społecznego wykluczenia z przekazu medialnego. Uwrażliwienie na problemy osób starszych marginalizowanych w społeczeństwie i środkach masowego przekazu, związane było z moją działalnością społeczną w Uniwersytecie Międzypokoleniowym (istniejącym przy Wydziale Nauk Społecznych w Olsztynie), którego jestem Członkiem Założycielem (od 2013 roku) oraz pracą w Komitecie Naukowo-Organizacyjnym, cyklicznie organizowanych ogólnopolskich konferencji naukowych pt. *Późna dorosłość i starość w dyskursie międzypokoleniowym* (25.04. 2014, 29. 04. 2015, 29.04.2016. Olsztyn). Wspomnę tu o trzech istotnych tekstach pochodzących z lat 2006-2015, stanowiących uwieńczenie mojej pracy badawczej nad medialnym obrazem starości, prowadzonej z perspektywy gerontologii feministycznej³⁹ oraz pedagogiki społecznej, a mianowicie artykułach tj. *Marginalizacja starości w dobie późnonowoczesnego konsumeryzmu – spojrzenie feminologii na media masowe*. „Media. Kultura. Komunikacja Społeczna” 2006, nr 2, s. 132-144; *Późna dorosłość i starość jako wyzwolenie/zniewolenie stereotypową kobiecością w wybranych koncepcjach myśli feministycznej* – w druku „Edukacja Dorosłych” 2016, nr 2) oraz prezentowanego podczas Międzynarodowej Konferencji „Socjalia 2013. Człowiek w obliczu wielkiej zmiany – wyzwania dla subdyscyplin współczesnej pedagogiki” organizowanej przez Wyższą Szkołę Biznesu

³⁹ Wdrożonej do polskiej pedagogiki m.in. przez E. Zierkiewicz oraz A. Łysak. Zob. *Starsze kobiety w kulturze i społeczeństwie*, E. Zierkiewicz, A. Łysak (red.), Wrocław 2005: Wyd. MarMar; *Trzeci wiek drugiej płci*, E. Zierkiewicz, A. Łysak (red.), Wrocław 2006: Wyd. MarMar.

w Dąbrowie Górniczej (21-22.10. 2013), referatu pt. *Pomiędzy wyzwoleniem i zniewoleniem starszej kobiety – (re)interpretacje myśli feministycznej*.

Pierwszy z nich – napisany w roku 2006 (*Marginalizacja starości w dobie...*) – inspirowany był ponowoczesną teorią Z. Baumana⁴⁰, zwłaszcza obecnymi w niej koncepcjami człowieka jako „turysty” oraz „włóczęgi”, która stała się podłożem do wyprowadzonych przeze mnie wzorów kobiecości w środkach masowego przekazu (w oparciu o dokonaną analizę hermeneutyczną przekazu czasopism dla kobiet, seriali telewizyjnych oraz filmów fabularnych, podejmujących tematykę starości – łącznie 14 przekazów). Wzorce te - podzieliłam na: a) marginalizujące – wykluczające społecznie z przejawami ageizmu tj.: „włóczęgi usługującemu turyście”, „włóczęgi przeszkadzającemu turyście”, „kobiety nieustannie starającej się nadażyć za turystą, by nie zostać włóczęgą” (uwikłanie w „kulturowy terror piękna i wiecznej młodości”) oraz b) pozytywne – doceniające „pomenopauzalny zapał kobiet do dokonywania zmian społecznych”⁴¹: m.in: „silnej i mądrej kobiety”, „kobiety odrzucającej wzorce kulturowej”, „przyjaciółki”, „mistyczki”, „kobiety androgynicznej”.

Rozwój konsumeryzmu i wdrażanie modelu bezlitosnej, ponowoczesnej konsumpcji, spotęgowało oprócz *ageizmu*, swoistą *anofobię* (lęk przed kobiecą starością) samych zainteresowanych, próbujących wszelkimi dostępnymi sposobami utrzymać uciekające wizualne przejawy młodości. Tematykę tę poruszają napisane przeze mnie kolejne artykuły naukowe tj. (*Późna dorosłość i starość jako wyzwolenie/zniewolenie stereotypową...* ; oraz *Pomiędzy wyzwoleniem i zniewoleniem starszej kobiety...*). Stanowią one dopełniającą się całość. Wskazuje w nich na trzy perspektywy postrzegania późnej dorosłości i starości: 1) przez pryzmat biologii i jej determinantów; 2) przez pryzmat ról społeczno-kulturowych narzuconych za sprawą płci biologicznej, 3) przez pryzmat cielesności i seksualizmu (*Późna dorosłość i starość jako...*). W oparciu o analizę hermeneutyczną koncepcji S. de Beauvoir⁴², G. Greer⁴³, B. Friedan⁴⁴, J. Borysenko⁴⁵ i innych staram też odpowiedzieć na pytanie: kiedy starzenie się służy zniewoleniu kobiety, a kiedy prowadzi do jej wyzwolenia?.

⁴⁰ Z. Bauman, *Ponowoczesność jako źródło cierpień*, Warszawa 2011: Wyd. Sic!

⁴¹ Terminu używam za M. Mead, *Kultura i tożsamość. Studium dystansu międzypokoleniowego*, przeł. J. Hołówa, Warszawa 2000: PWN

⁴² S. de Beauvoir, *Starość*, przeł. Z. Styszyńska, Warszawa 2011: Czarna Owca; też *Druga płeć*, tłum. G. Mycielska, M. Leśniewska, Warszawa 2003, Wyd: Jacek Santorski.

⁴³ G. Greer, *Zmiana, kobieta i menopauza*, przeł. M. Golewska, Warszawa 1995: Amber.

⁴⁴ B. Friedan, *The Fountain of Age*, Simon & Schuster 2006.

⁴⁵ J. Borysenko, *Księga życia kobiety. Ciało, psychika, duchowość*, przeł. S. Pikiel, Gdańsk 2005: GWP

4.3c. Cięża i macierzyństwo - oferta ról społecznych a dyskursy represywnych praktyk społecznych konstruujących tożsamość kobiety (na przykładzie analizy przekazu Internetowego).

W następnym cyklu publikacji tworzącym projekt habilitacyjny określonym tu wspólnym tytułem: Cięża i macierzyństwo kobiety – oferta ról społecznych a dyskursy represywnych praktyk społecznych konstruujących tożsamość kobiety (na przykładzie analizy przekazu Internetowego), skłaniam się ku krytycznemu podejściu do „urodzajowionej socjalizacji i edukacji”, proponując jednocześnie model socjalizacji i edukacji ku macierzyństwu.

W książce pt. *Cięża i macierzyństwo na portalach internetowych. Aspekty edukacyjne*, Olsztyn 2015; Wyd.UWM, s. 286, szerokim kontekstem podjętych analiz są dyskursy represywnych praktyk społeczno-kulturowych tworzących medialny obraz ciąży i macierzyństwa. W zrealizowanych badaniach zmierzałam do ukazania roli internetowych dyskursów ciąży i macierzyństwa w kształtowaniu tożsamości współczesnych kobiet. Ideał macierzyństwa zmieniał się w różnych epokach i warunkach społeczno-kulturowych oraz politycznych, wywierając wpływ na losy kobiet za sprawą socjalizacji i edukacji. Niezależnie od kierunku zmian macierzyństwo nadal traktowane jest jako „dominująca reprezentacja tożsamości kobiet”⁴⁶, zaś bezdzietność jako największa życiowa porażka. Wywiera to wpływ na społeczne ograniczenia związane z pełnieniem roli matki. Przedmiotem podjętych badań uczyniłam dyskursy ciąży i macierzyństwa konstruowane zarówno przez nadawców przekazu Internetowego, jak i jego odbiorców. W badaniach pomocną mi była typologia dyskursów macierzyństwa występujących na poziomie potocznej świadomości praktyk społecznych autorstwa A. Gromkowskiej-Melosik, która wyróżniła: dyskurs emancypacyjno-feministyczne (w wersji optymistycznej i pesymistycznej), esencjalistyczny powrót do przeszłości, macierzyństwo w stylu macho, dyskurs orientacji na macierzyństwo oraz rezygnacji z niego (wolności od dzieci)⁴⁷. Przekaz internetowy wywiera coraz większy wpływ na życie kobiet, często współtworzących własne wirtualne przestrzenie (blogi, portale społecznościowe). Kreowany w sieci obraz macierzyństwa stanowić może istotne źródło konstruowania tożsamości współczesnej kobiety, zachęcać ją do przyjmowania tradycyjnych ról społecznych (proponując esencjalistyczny powrót do przeszłości, wspierając postawy pronatalistyczne), ukazywać możliwość ich efektywnego łączenia (dyskurs emancypacyjno-feministyczny) lub zniechęcać do prokreacji (dyskurs wolności od dziecka). Książka składa się z 6 rozdziałów. W pierwszym z nich (pt. *Teoretyczne rozważania nad zjawiskiem ciąży i macierzyństwa w literaturze socjologicz-*

⁴⁶ Termin przyjmuje za A. Gromkowską-Melosik, *Edukacja i (nie)równość społeczna kobiet. Studium dynamiki dostępu*. Kraków 2001. Wyd. Impuls, s. 174.

⁴⁷ Tamże, s. 175.

nej i pedagogicznej, s. 17-77) omawiam koncepcje inspirowane myślą feministyczną prezentujące macierzyństwo jako źródło zniewolenia kobiety (ujęcie krytyczne) oraz jej życiowego spełnienia (ujęcie afirmatywne), wykorzystując źródła polskie i anglojęzyczne. Ukazuję także sytuację kobiet matek żyjących we współczesnej Polsce, po okresie transformacji ustrojowej wraz z tworzącym ją kontekstem politycznym, społecznym oraz kulturowym. Wskazuję na m.in.: demitologizację pojęcia „Matki Polki” i ideologię intensywnego macierzyństwa, konflikt ról społecznych, niepokoje i lęki współczesnych matek (ujmowanych pod wspólną nazwą „ciemna strona macierzyństwa”), by przejść w końcowej części rozdziału do prezentacji (nie)realnych obrazów macierzyństwa w mediach masowych (serialach telewizyjnych, filmach, czasopismach kobiecych i reklamie) oraz przestrzeni internetowej (fora dyskusyjne, blogi). Koncepcję metodologiczną własnych badań nakreśliłam w rozdziale II (*Założenia metodologiczne własnych badań*, s. 77-113), omawiając w nim cel badań i problemy badawcze, pojęcia z zakresu mediów społecznościowych, dyskursy macierzyństwa, dane dotyczące uczestnictwa polskich kobiet w sieci. Opierając swe badania na schemacie badawczym K. Konarzewskiego⁴⁸ dookreśliłam metody: doboru próby, zbierania i analizy danych (różniując je w zależności od pytania badawczego). Próbką badawczą stanowiły materiały pochodzące: z serwisów społecznościowo-informacyjnych, blogów, portali plotkarskich, serwisów aukcyjnych, programów telewizyjnych dostępnych w sieci, itp. W swoich badaniach zastosowałam netnografię (bierną i czynną) jako metodę wiodącą w rozumieniu R. V. Kozinets’a⁴⁹, a jej dopełnieniem była metoda przeszukiwania źródeł wtórnych (za K. Rubachą)⁵⁰ oraz jakościowe studium przypadku (za R. E. Stake⁵¹). Do analizy danych wykorzystałam zaś krytyczną odmianę analizy treści⁵² i analizy dyskursu⁵³, której podstawę stanowiło kodowanie i dekodowanie danych w znacznej mierze przeciwstawnych⁵⁴. W rozdziale III (pt. *Dyskursy ciąży na portalach społecznościowych i blogach e-Mam*, s. 113-139) ukazuję dyskursy ciąży kreowane na portalach społecznościowych wpisujące się w „zorientowane na macierzyństwo”. W ich obrębie wyróżniłam następujące „mechanizmy uwodzenia i dyscyplinowania kobiety”:

⁴⁸ K. Konarzewski, *Jak uprawiać badania oświatowe. Metodologia praktyczna*, Warszawa 2000: WSiP, s. 111.

⁴⁹ R. V. Kozinets, *Netnografia. Badania etnograficzne on-line*, przeł. M. Brzozowska-Brywczyńska, Warszawa 2012: PWN s. 16

⁵⁰ K. Rubacha, *Metodologia badań nad edukacją*, Warszawa 2008: WSiP, s. 159.

⁵¹ R. E. Stake, *Case studies*, [w:] *Handbook of qualitative research*, N.K. Denzin, Y.S. Lincoln: Sage Publications Inc, Thousand Oaks-London-New Delhi 2000, s. 236.

⁵² T. Rapley, *Analiza konwersacji, dyskursu i dokumentów*, przeł. A. Gąsior-Niemiec, Warszawa 2013: PWN, s. 217.

⁵³ N. Fairclough, *Critical Discourse Analysis. The Critical Study of Language*, New York 1995: Longman s. 36.

za A. Kunter, *Analiza dyskursu*, [w:] *Badania jakościowe, Metody i narzędzia*, D. Jemielniak (red.) T.

2., Warszawa 2012: PWN, s., 193.

⁵⁴ B. Jabłońska, *Krytyczna analiza dyskursu w świetle założeń socjologii fenomenologicznej (dylematy teoretyczno-metodologiczne)*, „Przegląd Socjologii Jakościowej” 2011, t. IX, nr 1, s. 48.

„tykający zegar biologiczny”, „przyjemność i błogostan ciąży”, „seksualność kobiety przed-matki”, „mówiącego zarodka i płodu”; ukazując nieadekwatność wymienionych mechanizmów wobec problemów życiowych kobiet (wyłaniających się z analizy blogosfery). Blogosfera tworzona przez młode matki to przestrzeń tworzenia kontrdyskursu wobec dominującego dyskursu macierzyństwa, demistyfikacji macierzyństwa infantylizowanego, buntu wobec narzuconych kulturowo ról społecznych, ograniczonych możliwości edukacyjnych, czy zawodowych. To pole do odrzucenia lub poddania w wątpliwość obowiązujących metanarracji macierzyństwa, analizy jego alternatywnych wersji, tworzenia systemu wsparcia dla kobiet dyskwalifikowanych poprzez sankcje społeczne jako matek nieudolnych lub źle pełniących wyznaczone role. Z kolei rozdział IV (*Ciąża i rodzicielstwo „znanych i lubianych” na portalach społecznościowych*, s. 161-175) obejmuje dyskurs ciąży i rodzicielstwa celebrytów⁵⁵, których sytuacja życiowa stanowi często punkt odniesienia dla przeciętnej polskiej rodziny, skłaniając ją do identyfikacji z lansowanym wzorcem. W przypadku celebrytek ciąża i macierzyństwo stają się elementem kreowanego dyskursu emancypacyjnego z elementem „stylu macho”⁵⁶. Wyzwolona, niezależna materialnie aktorka bądź piosenkarka, matka i żona „uczłowieczona” zostaje przez własną biologię (rozrodczość) uprzedmiotawiającą ją i dyscyplinującą, nakazującą ujarzmienie (jako pracującą nieodpowiedzialną kobietę) mężczyźnie (ojcu dziecka odpowiedzialnemu za jego losy). Próba odzyskania przez kobietę własnej podmiotowości traktowana jest w kategoriach ekstrawagancji i służy upokarzaniu oraz stygmatyzowaniu „gwiazdy” w medium. Odzyskanie podmiotowości kobiety utożsamiane jest z zaprzestaniem osobistej opieki nad dzieckiem i przyjęciem typu „macierzyństwa w stylu macho”⁵⁷ (dziecko służy dopełnieniu kariery kobiety, która nie zajmuje się nim osobiście). Pomimo pozornego pronatalistycznego przesłania przekaz sugeruje, że sprzecznych oczekiwań społecznych wynikających z pełnionych ról społecznych nie da się pogodzić. Dylemat dziecko kontra kariera rozwiązuje swoista „machina rebornowego biznesu” z jej dziełami - lalkami imitującymi noworodki, umożliwiającymi symulowanie życia rodzinnego wraz z jego trudami oraz możliwością przerwania tej symulacji w dogodnym dla siebie momencie. Problem ten opisuję w rozdziale V (pt. *Dyskurs bezdzietnego rodzicielstwa – reborn w kulturze popularnej*, s. 161-175), poddając go gruntownej analizie przy wykorzystaniu koncepcji J. Baudrillarda-

⁵⁵ D. Boorstin, *The Image or What Happened to the American Dream?* (1961). Podaję za W. Godzic, *Znani z tego, że są znani. Celebryci w kulturze tabloidów*, Warszawa 2007: Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne, s. 21.

⁵⁶ A. Gromkowską-Melosik, *Edukacja i (nie)równość społeczna kobiet. Studium dynamiki dostępu*, Kraków 2001: Wyd. Impuls, s. 174.

⁵⁷ Tamże, s. 187.

da tj.: symulakry i symulacji⁵⁸ oraz funkcjonowania społeczeństwa konsumpcyjnego⁵⁹. Wy różniam następujące dyskursy reborn upowszechniane w kulturze popularnej: „idealnego dziecka w symulowanej rodzinie”, „rodzinnego spektaklu w umagicznionej rzeczywistości”, „przyjemności wyimaginowanego rodzicielstwa bezdzietnych par”, które wkomponowały się w ponowoczesne przemiany kulturowe i społeczne niemal idealnie. Umożliwiając przybieranie tożsamości kobiety matki i nie-matki jednocześnie – w zależności od sytuacji. W tym kontekście zauważam, że dziecko – nie tylko sztuczne, staje się towarem, który „wyprodukować” można na zamówienie, by doświadczyć macierzyństwa nie doświadczając jego konsekwencji lub faktu bycia w ciąży. W kolejnym szóstym rozdziale książki (pt. *Dyskursy i dylematy wokół macierzyństwa zastępczego*, s. 175-243) prezentuję zjawisko surogactwa rozumianego jako wynajem brzuchów (a właściwie macic) jednych kobiet na rozwój zarodków powstałych z komórek jajowych innych kobiet, sprzedaż komórek jajowych, bądź też donoszenie ciąży powstałej z własnej komórki jajowej „na zamówienie” innej pary. Ze względu na to, że temat ten nie był dotychczas podejmowany w literaturze polskiej, nie doczekał się diagnoz ani analiz na gruncie nauk społecznych (poza fragmentami rozdziału U. Becka i E. Beck-Gernsheim⁶⁰ – rozpatrujących go w aspekcie turystyki za dzieckiem), nakreślam historię macierzyństwa zastępczego na świecie, dokonuję przeglądu definicji i uregulowań prawnych zjawiska. W podjętych badaniach ukazałam: strategie klinik kojarzących matki zastępcze z rodzicami adopcyjnymi, typologię dyskursów surogatek dążących do pozyskania rodziców adopcyjnych oraz osobiste często traumatyczne doświadczenia kobiet mających za sobą „oddanie” (odsprzedaż) dziecka. Lokując zjawisko na mapie macierzyństwa A. Gromkowskiej-Melosik⁶¹ można zauważyć, iż znajduje się ono na pograniczu dyskursu emancypacyjno-feministycznego (wolność do dysponowania własnym ciałem), bezdzietności (napiętnowanie społeczne bezdzietnych przyczynia się do prób „kupowania” noworodków i mistyfikowania ciąży), wolności od dziecka (możliwość jego urodzenia bez konieczności opieki oraz wychowania). Istotne wnioski i postulaty pedagogiczne wskazują na możliwość skłonienia czytelników i czytelniczek do krytycznej refleksji pozwalającej na konfrontację własnych poglądów, dążeń i aspiracji z narzuconymi dyskursami ciąży i macierzyństwa przez kulturę masową wraz z systemem umacniających je praktyk społecznych. Zamieściłam je w dwóch źródłach: zakończeniu do książki (pt. *Mapa dyskursów ciąży i macierzyństwa*,

⁵⁸ J. Baudrillard, *Symulakry i symulacja*, przeł. S. Królak, Warszawa 2005: Wyd. Sic!

⁵⁹ J. Baudrillard, *Spółczesność konsumpcyjna – jej mity i struktury*, przeł. S. Królak, Warszawa 2006: Wyd. Sic!

⁶⁰ U. Beck, E. Beck-Gernsheim, *Miłość na odległość. Formy życia w epoce globalnej*, przeł. M. Sutkowski, Warszawa 2013: PWN, s. 206

⁶¹ A. Gromkowska-Melosik, dz.cyt., s. 175.

s. 239-245) oraz aneksie (pt. *W stronę wychowania ku macierzyństwu – postulatory pedagogiczne*, s. 277-283). Postulatory pedagogiczne zawierają pewne wskazówki do konstruowania modelu wychowania „ku macierzyństwu”⁶² (nie zaś do macierzyństwa), nakreślają zadania stojące przed takim wychowaniem.

Niektóre z wątków podjętych w książce były kontynuowane w dalszych pracach badawczych.

1) W rozdziale napisanym do pracy monograficznej pt. *Blogi – jako forma wsparcia młodych matek. Badania netnograficzne*. [w:] *Zagrożone człowieczeństwo. Tom IV. W poszukiwaniu i rozwijaniu sił społecznych*, K. Białobrzeška, C. Kurkowski (red.). Kraków 2014. Impuls, s. 129-148 rozważam rodzaje wsparcia społecznego⁶³ zaspokajanego poprzez podjęty na blogach

i wideoblogach kontrdyskurs macierzyństwa (np. analizy 10 blogów oraz 3 wideoblogów), prezentując go w kategoriach źródła: a) wsparcia informacyjnego – istotne źródło informacji przydatnych w pielęgnacji i wychowaniu dzieci, a także wyrównywaniu braków rozwojowych dzieci z dysfunkcjami, b) instrumentalnego – podejmowanie akcji społecznych mających na celu zbiórkę funduszy na leczenie chorych dzieci, przeważnie podopiecznych Fundacji „Zdażyć z pomocą”, c) emocjonalnego – poczucie jedności i znalezienie się w społeczności zjednoczonej wspólnym celem i problemami wychowawczymi, d) oceniającego – dostarczenie informacji o jakości bloga jego nadawczyni, ocena w kategorii bycia matką („dobrą”, „złą”), ocena bloga na tle innych o podobnej tematyce, f) integrującego – próby nawiązania kontaktu z innymi kobietami osamotnionymi z powodu macierzyństwa i wykluczonymi ze sfery życia publicznego, w celu wspólnego spędzania czasu wolnego.

2) W rozdziale „*Urealnianie macierzyństwa*” – *medialne narracje blogujących matek*, [w:] *Media dla człowieka czy człowiek dla mediów?* M. Demczuk, M. Niewiadomy (red.). Lublin 2014, s. 291-315, prezentuję wspomnienia związane z doświadczaniem poszczególnych faz macierzyństwa, jak i stereotypy związane z pełnieniem roli matki, zawarte w antologii blogerek pt. „Macierzyństwo bez lukru”.

⁶² Termin ze względu na znaczenie słowa „ku” („ku” – skłaniać się ku czemuś, decydować na zmianę, dobrowolnie decydować, opowiadać się za czymś, postanawiać, powziąć decyzję, wybierać coś, wybierać kogoś), ma podkreślać: świadomość wyboru kobiety w zakresie podejmowania ról, dobrowolne podejmowanie decyzji, opowiadanie się za czymś (tu macierzyństwem świadomym i zaplanowanym), dokonywanie wyboru, przemyslane podejmowanie decyzji o zostaniu matką.

⁶³ S. Kawula, *Spirala życzliwości: od wsparcia do samodzielności*. "Wychowanie na co Dzień" 1996, nr 10-11 s. 14-17.

Wyniki prowadzonych przeze mnie badań ukazujących dyskursy oraz kontrdyskursy ciąży i macierzyństwa w przekazie internetowym, były prezentowane na konferencjach naukowych o charakterze ogólnopolskim, organizowanych przez: Katedrę Pedagogiki Społecznej Wydziału Nauk Społecznych UWM (22-23.10. 2014, Olsztyn); Katedrę Poradnictwa Wydziału Studiów Edukacyjnych UAM (23.10. 2012) oraz e-konferencji naukowej pt. *Media dla człowieka czy człowiek dla mediów?* (30.11-5.12. 2015, przestrzeń Internetu).

Możliwość wykorzystania wyników prowadzonych badań

Ze względu na obszerne omówienie wyników badań i możliwości ich praktycznego zastosowania w poprzedniej części autoreferatu, w tym miejscu dokonam jedynie krótkiego podsumowania. Sądzę zatem, że powyższe analizy rozpatrywać można na poziomie refleksji teoretycznej, metodologicznej, diagnostycznej, praktycznej i metodycznej.

1) Na poziomie refleksji teoretycznej

a) Podjęte badania oraz opublikowane prace stanowić mogą istotne zaplecze teoretyczne dla dalszego budowania koncepcji pedagogiki, podejmującej problematykę nierówności społecznych, marginalizacji czy dyskryminacji (zwłaszcza uwarunkowanej płciowo). Zawierają one bowiem - jak sądzę, gruntowną analizę prac teoretycznych i badawczych, które ukazały się w języku angielskim i polskim na gruncie nauk humanistycznych i społecznych; umożliwiając odniesienie płynących z nich wniosków do teorii (i praktyki) pedagogicznej.

b) Teoria to także aparat pojęciowy służący do budowania koncepcji pedagogiki podejmującej problematykę nierówności społecznych zdeterminowanych płcią. W tym zakresie opracowałam 6 haseł do *Encyklopedii Pedagogicznej XXI wieku*, T. Pilch (red.). Warszawa. Wyd. Żak; ilustrujących założenia ontologiczne współczesnej myśli feministycznej.

c) Poszukując inspiracji teoretycznych dla konstruowanych badań w pracach pedagogicznych (wykorzystałam „mechanizm korespondencji istotno-korygującej” proponowany przez J. Kmitę, o którym piszę w autoreferacie), proponuję poszerzenie koncepcji pedagogiki uwzględniającej nierówności płciowe wywiedzionej ze współczesnej myśli feministycznej o krytyczną socjologię edukacji, socjologię mediów, antropologię kulturową czy psychologię.

d) Starałam się także dokonać pogłębionej analizy sytuacji kobiet i mężczyzn w Polsce, po jej przystąpieniu do Unii Europejskiej, rozbudowując podejście transwersalne w pedagogice spo-

łącznej o problem nierówności płciowych i możliwości wyrównywania szans w tym zakresie, wskazując na przykłady dobrych praktyk edukacyjnych⁶⁴.

e) Próbowałam nakreślić nowe obszary badawcze, adekwatne do podejmowania przez pedagogikę społeczną „feministycznie uwrażliwioną” postrzeganą w sposób transversalny. Określałam tu możliwe do przyjęcia perspektywy badawcze, zadania diagnostyczne i praktyczne w odniesieniu do poszczególnych środowisk wychowawczych.

2) Na poziomie refleksji metodologicznej współczesnej pedagogiki:

a) Dokonałam przeglądu literatury i piśmiennictwa naukowego (w większości anglojęzycznego) poświęconego badaniom feminologicznym (badania te bardzo rzadko znajdują opisy nawet w uznanych pracach metodologicznych). Zaprezentowałam możliwości definiowania badań feministycznych i ich cechy charakterystyczne⁶⁵, wyjaśniając ich podłoże i specyfikę oraz możliwości zastosowania badań we współczesnej pedagogice.

b) Spróbowałam skonstruować kontekstową mapę do badania przekazów medialnych jawnych i ukrytych – w aspekcie transmitowania i przełamywania nierówności płciowych. Mapa ta służyć może dalszym badaniom przekazów medialnych prowadzonych na gruncie nauk pedagogicznych podejmujących zbliżoną tematykę.

c) Próbowałam wykazać możliwość zastosowania badań netnograficznych (o charakterze biernym i czynnym) na gruncie nauk pedagogicznych, badając przy ich pomocy dyskursy ciąży i macierzyństwa w przestrzeni wirtualnej (zaliczanej we współczesnej pedagogice społecznej do istotnych przestrzeni życia człowieka) dokonując szczegółowego opisu tych badań.

d) Ukazałam różnice pomiędzy metodą studium indywidualnego przypadku a metodą biograficzną⁶⁶, zastosowałam autorski model studium indywidualnego przypadku do badania losów

⁶⁴ D. Zaworska-Nikoniuk, *The Situation of Women...*

⁶⁵ Rozważam cechy tj. : podejście do zjawisk społecznych, sposób prowadzenia badań, rolę badaczek i badaczy, szczególne zainteresowanie źródłami pisanymi i tekstami kulturowymi, łączenie kategorii osobistych i społecznych, brak operacjonalizacji badań, sposób komunikacji werbalnej, zainteresowanie sferą socjolingwistyczną, sposób komunikacji niewerbalnej, zmiany zachodzące w badaczu i badaczce - jako rezultat procesu badawczego czyli problem podwójnego uwikłania, przekazywanie sił oraz wzmacnianie jako udział w badaniach, subiektywizmu kryzysu reprezentacji i wykorzystaniu kategorii mimesis, wymiar etyczny badań, dokonując ich wyjaśnienia. Zob. D. Zaworska-Nikoniuk, *Wzory kobiecości i męskości w polskiej prasie dla kobiet XXI wieku*, Toruń 2008: Adam Marszałek, s. 148-156.

⁶⁶ D. Zaworska-Nikoniuk *Studium indywidualnego przypadku i metoda biograficzna*, [w:] *Prace promocyjne z pedagogiki. Skrypt dla uczestników seminariów: licencjackiego, magisterskiego i doktoranckiego*, W. Ciczowski (red.), Olsztyn 2000: Wyd. UWM, s. 136-140.

surogates (kobiet decydujących się na wynajem brzucha na rozwój zarodka innej pary) zadowolonych i niezadowolonych z przeprowadzonej transakcji.

e) Starłam się zaprezentować koncepcję współczynnika humanistycznego Floriana Znanieckiego znaną jako metoda badania faktów kulturowych, z perspektywy inspiracji metodologicznej dla badań jakościowych (w zakresie: sposobu ich prowadzenia, roli humanistycznego badawcza – jako przedmiotu i podmiotu badań, spornej kwestii subiektywizmu badań jakościowych)⁶⁷.

3) Na poziomie działań diagnostycznych:

a) Starłam się dokonać rzetelnej i obszernej wielopłaszczyznowej diagnozy sytuacji kobiet i mężczyzn w Polsce wraz z jej uwarunkowaniami kulturowymi, politycznymi, ekonomicznymi, która posłużyła mi jako podłoże do poszerzenia koncepcji pedagogiki społecznej „uwrażliwionej feministycznie” o problematykę nierówności płciowych, utrudniających prawidłowy rozwój bio-psycho-społeczny człowieka. Wskazałam na stereotypy płciowe transmitowane za sprawą „urodzajowionego procesu socjalizacji i wychowania” w poszczególnych środowiskach wychowawczych. Możliwości modyfikowania tego procesu upatruję w podjęciu działań edukacyjnych, prezentując autorskie koncepcje oraz przykłady „dobrych praktyk w tym zakresie”, będących swoistym tygłem pomysłów możliwych do wykorzystania w praktyce pedagogicznej.

c) Opracowałam jedną z pierwszych monografii poświęconych wzorom kobiecości i męskości w polskiej prasie dla kobiet XXI wieku – wskazującą na ich edukacyjne aspekty. Staram się w niej łączyć wiedzę z zakresu pedagogiki, prasoznawstwa, edukacji medialnej, socjologii, antropologii kulturowej, historii i etyki – rozpatrywanych w edukacyjnym kontekście. W pracy tej ukazuję m.in., iż media piśmiennicze przeznaczone dla kobiet – od momentu swojego powstania, do chwili obecnej, kreują wizerunek kobiecości oraz męskości w zależności od sytuacji politycznej i społecznej na poziomie „przekazów jawnych i ukrytych”. Dokonują w ten sposób „urodzajowionej socjalizacji oraz edukacji” na poziomie edukacji równoległej nieformalnej lub – rzadko – stają się orężem buntu przeciw temu modelowi socjalizacji i edukacji (np. prasa emancypacyjno-feministyczna, którą można wykorzystać do prowadzenia „socjalizacji oraz edukacji krytycznej” – w ujęciu L. Witkowskiego). Za istotne walory napisanej książki uważam dokonanie wielokontekstowej uporządkowanej rekonstrukcji kompo-

⁶⁷ D. Zaworska-Nikoniuk, *Zastosowanie współczynnika humanistycznego w jakościowej orientacji badawczej. (Re)interpretacja teorii Floriana Znanieckiego*. „Pedagogika Społeczna” 2014, nr 1 (51), s. 33-44.

mentów wzorów kobiecości i męskości w trzech rodzajach czasopism dla kobiet – traktowanych tu jako źródło edukacji równoległej (wychowawcę nieprofesjonalnego), dokonywanie interesujących międzygatunkowych porównań czasopism dla kobiet (na poziomie rodzajów i tytułów), wskazanie na strategię działań marketingowych mających w zamierzeniu sprzedać produkt (towar) modelowej adresatce (od „dyscyplinowania” i „manipulowania” w prasie poradniczej po „uwodzenie konsumentki luksusowej” w magazynach).

d) Opracowałam jedną z pierwszych polskich monografii zawierającą wieloaspektową i wielowymiarową diagnozę wizerunku ciąży i macierzyństwa na portalach Internetowych (wykorzystując źródła polskie i zagraniczne), łączącą wiedzę z zakresu pedagogiki, socjologii, antropologii kulturowej, edukacji medialnej oraz z zakresu współczesnej myśli feministycznej; analizowanych w perspektywie wniosków pedagogicznych. Staram się ukazać w niej dyskursy macierzyństwa na portalach społecznościowych, plotkarskich i blogach e-mam wraz z systemem represywnych kształtujących je praktyk społecznych. Za bardzo istotny walor tej pracy uważam podjęcie tematyki surogactwa (wynajmowania brzuchów na rzecz rozwoju zarodka i płodu innej pary), nieobecnego dotąd w polskiej literaturze naukowej z uwzględnieniem jego przyczyn, doświadczeń kobiet wynajmujących brzuch oraz analiz pamiętnikarskich, a także znaczenia w zachowaniu podmiotowości kobiety świadczącej tego typu usługi.

4) Na poziomie działalności praktycznej

a) Próbuję nakreślić model socjalizacji i wychowania „uwrażliwionego feministycznie” (na nierówności płciowe) wraz z jego założeniami oraz wychowania ku świadomemu macierzyństwu w publikacjach książkowych; w oparciu o wnioski z przeprowadzonych uprzednio badań.

c) Ukazuję możliwości studiowania pedagogiki (głównie społecznej) z perspektywy „gender”, nakreślam propozycję badań pedagogicznych, możliwości dokonania rekonstrukcji wiodących teorii oraz odniesień praktycznych dla prowadzonych badań.

e) Zwróciłam uwagę na nierówną sytuację kobiet i mężczyzn w Polsce w XXI wieku po wstąpieniu do Unii Europejskiej, wskazuję na podejmowane tu przykłady dobrych praktyk edukacyjnych mające na celu szerzenie równouprawnienia płci (m.in. poprzez publikację międzynarodową).

5) Na poziomie działań metodycznych:

a) Konstruuje i wdrażam autorskie programy edukacji wyższej (zajęcia fakultatywne, konwersatorium pedagogiczne oraz warsztaty), których celem jest uwrażliwienie na nierówności społeczne zdeterminowane płcią (opublikowane w aneksach do monografii)

b) Prowadzę edukację społeczną uwrażliwiającą na nierówności społeczne zdeterminowane płcią biologiczną: prezentacja problematyki podczas wykładów, ćwiczeń, na konferencjach naukowych, na spotkaniach Uniwersytetu Międzypokoleniowego, w wywiadach (np. udzielanych w Radio Olsztyn);

5. Omówienie pozostałych osiągnięć naukowo-badawczych

Poza cyklem publikacji przedstawionym jako osiągnięcie w rozumieniu art. 16 ust. 2 Ustawy z dnia 14 marca 2003 r., mój dorobek naukowy opublikowany po obronie pracy doktorskiej stanowią także inne prace, które w celu usystematyzowania podzielę na kilka kategorii:

a) **Prace z zakresu teorii i metodologii pedagogiki społecznej** – 1 praca pod redakcją, 2 rozdziały w monografiach naukowych, 2 artykuły naukowe w czasopismach z listy MNiSW - kategoria B („Pedagogika Społeczna”). Dyskurs nad rozszerzającym się przedmiotem badań pedagogiki społecznej podjęłam w redagowanej pracy zbiorowej pt. *Obszary zainteresowań pedagogów społecznych. Księga poświęcona pamięci Wiesława Andrzeja Ciczковского* (Olsztyn 2002. Wyd. UWM, s. 381). Praca nad wymienioną książką zawierająca biogram naukowy, rozdziały napisane przez 16 autorów oraz wspomnienia znajomych Profesora (m.in.: I. Lepalczyk, S. Kawuli, B. Śliwerskiego, A. Radziejwicz-Winnickiego, A. Olubińskiego,

T. Frąckowiaka) uświadomiła mi ponadczasowość myśli pedagogicznej i znaczenie dziedzictwa pedagogicznego inspirującego kolejne pokolenia. W innym z napisanych tekstów podjęłam próbę analizy zmian zachodzących w procesie wychowania, które postawiły przed pedagogiką społeczną nowe zadania badawcze: *Wychowanie jako wprowadzanie w środowisko społeczno-kulturowe. Traktat o nowych wyzwaniach badawczych współczesnej pedagogiki społecznej*. „Pedagogika Społeczna” 2003, nr 1, s. 21-33), za jedno z tych zadań uznałam właśnie potrzebę tworzenia pedagogiki społecznej „uwrażliwionej feministycznie”. Częste opieranie pracy badawczej na metodzie studium indywidualnego przypadku⁶⁸ oraz metodzie bio-

⁶⁸ Zastosowałam ją również w nowej książce pt. *Ciąża i macierzyństwo na portalach Internetowych*, Olsztyn 2015: UWM.

graficznej⁶⁹, spowodowało konstrukcję autorskiego schematu badawczego wskazującego na odmiennosć obu metod – artykuł pt. *Studium indywidualnego przypadku i metoda biograficzna*, [w:] *Prace promocyjne z pedagogiki. Skrypt dla uczestników seminariów: licencjackiego, magisterskiego i doktoranckiego*. W. Ciczkowski (red.). Olsztyn 2000. Wyd. UWM, s. 136-140. W później napisanym artykule naukowym (*Zastosowanie współczynnika humanistycznego w jakościowej orientacji badawczej. (Re)interpretacja teorii Floriana Znanieckiego*. „Pedagogika Społeczna” 2014, nr 1 (51), s. 33-44) zaprezentowałam natomiast koncepcję współczynnika humanistycznego proponowaną przez Floriana Znanieckiego do badania faktów kulturowych, jako inspirację metodologiczną dla współczesnych badań jakościowych.

b) Prace o charakterze teoretycznym i badawczym poświęcone problematyce uzależnień - 3 monografie autorskie, 3 rozdziały w monografiach pod redakcją, 5 artykułów naukowych w czasopismach z listy MNiSW (tj: „Praca Socjalna”, Wychowanie na co Dzień”).

W monografii pt. *Ruch samopomocy osób uzależnionych. Stany Zjednoczone. Polska. Województwo warmińsko-mazurskie*. Olsztyn 2001. Wyd. Glob, s. 118 podjęłam próbę rekonstrukcji historii powstania ruchu samopomocy dla osób uzależnionych, a później współuzależnionych w Stanach Zjednoczonych oraz w Polsce. Druga z prac – znacznie obszerniejsza pt. *Metody pomocy i samopomocy w uzależnieniach* (Toruń 2000. Akapit, s. 224) zawiera wyniki badań prowadzonych w latach 1998-1999 na populacji 355 osób skupionych w 14 grupach samopomocy na terenie województwa warmińsko-mazurskiego i stanowi część dysertacji doktorskiej. Ukazuje struktury organizacyjne ruchu, jego dynamikę oraz ocenę skuteczności – z perspektywy uczestników i założycieli (m.in. poprzez badania ankietowe oraz biograficzne).

Fascynacja metodą samopomocy uwidacznia się w mojej dalszej pracy naukowej. Za przykłady tego okresu twórczości naukowej posłużyć mogą artykuły: 1) *Efekty wdrażania wartości trzeźwego życia. Metoda grup samopomocy* [w:] *Wartości i normy społeczne-wokół uwarunkowań i czynników pracy socjalnej*. K. Frysztacki (red.). Kraków 2002. Wyd. UJ, s. 229-235); 2) *Kilka refleksji na temat sposobów interpretacji Siły Wyższej (na marginesie programów zdrowienia z uzależnienia)* „Wychowanie na co Dzień” 2002, nr 10-11, s. 15-18; 3) *Dzieciństwo w biografiach Anonimowych Alkoholików i Anonimowych Narkomanów* „Szkice Humanistyczne” 2003, nr 2, s. 56-69; 4) *Samopomoc jako model rozwiązywania pro-*

⁶⁹ Służącej do analizy procesu zdrowienia z uzależnienia w książce pt. *Metody pomocy i samopomocy w uzależnieniach*. Toruń 2001. Akapit oraz w artykule naukowym pt. *Dzieciństwo w biografiach Anonimowych Alkoholików i Anonimowych Narkomanów* „Szkice Humanistyczne” 2003, nr 2, s. 56-69.

blemów we współczesnej pedagogice społecznej [w:] *Pedagogika społeczna w perspektywie europejskiej. Przeszłość – teraźniejszość – przyszłość*. S. Kawula, E. Marynowicz-Hetka, A. Przecławska (red.). Olsztyn 2003. Wyd. Kastalia, s. 187-195; 5) *Uzależnienie niechemiczne jako nowe zagrożenie w rozwoju człowieka*. „Wychowanie na co Dzień” 2005, nr 10-11, s. 15-21.

Przygotowywanie się do zajęć dydaktycznych z przedmiotów związanych z pracą socjalną tj: „Teoria i praktyka pracy socjalnej”, „Metodyka pracy socjalnej”, „Diagnostyka w pracy socjalnej” – najpierw w Olsztyńskiej Szkole Wyższej, później zaś w ramach nowo otwartego kierunku: „Praca Socjalna” (studia I stopnia) oraz „Pedagogika Pracy Socjalnej” (studia II stopnia) na Wydziale Nauk Społecznych UWM w Olsztynie, zachęciły mnie do podjęcia innych perspektyw analitycznych. Próbowałam ukazać uzależnienie w aspekcie teorii i metodyki pracy socjalnej: a) *Wykorzystanie modeli pracy socjalnej w systemie pomocy osobom uzależnionym na przykładzie Europy Zachodniej i Polski*. „Praca Socjalna” 2001, nr 1, s. 4-27; b) *Współczesne modele teorii zespołu uzależnienia chemicznego*. „Wychowanie na co Dzień” 2001, nr 10-11, s. 17-20, c) *Dylematy systemu pomocy społecznej (perspektywa klienta i pracownika socjalnego)*. „Wychowanie na co Dzień” 2002, nr 2-3, s. 27-30; d) *Metodyka pracy socjalnej z osobą uzależnioną*, [w:] *Metodyka pracy socjalno-wychowawczej, wybrane zagadnienia*, E. Kantowicz (red.), Olsztyn 2013, Wyd. UW-M, s. 40-61.

Wyniki badań prezentowałam zaś na konferencjach naukowych organizowanych m.in przez: Stowarzyszenie KARAN (13-14 12. 2001 r. w Łodzi), podczas IV Ogólnopolskiego Zjazdu Pedagogicznego organizowanego przez Instytut Nauk o Wychowaniu UWM(19-21.09.2011, Olsztyn); Zakład Teorii Wychowania i Zakład Antropologii Filozoficznej UWM (22-24.06 2001 r., Olsztyn).

W 2005 roku zdobytą wiedzę wykorzystałam do napisania książki stanowiącej swoiste kompendium wiedzy o uzależnieniach pt. *Diagnoza, profilaktyka i terapia uzależnień* (Olsztyn 2005. Wyd. Epistheme, s. 301). Jej wydanie zbiegło się z wprowadzaniem od roku 2002 na specjalnościach pedagogicznych przedmiotów związanych z uzależnieniami. Wykorzystywana jest jako podręcznik w pracy ze studentami na UWM (przedmioty: „Profilaktyka uzależnień”, „Diagnoza i terapia uzależnień”, „Człowiek wobec uzależnień”), w Wyższej Szkole „Pedagogium” w Warszawie i na Uniwersytecie Warszawskim (co uwidacznia się w Sylabusach).

c) Prace teoretyczne i badawcze poświęcone problematyce agresji i przemocy (wobec kobiet i dzieci, osób niepełnosprawnych, mniejszości)

2 artykuły naukowe w czasopismach z listy MNiSW („Auxilium Sociale. Wsparcie Społeczne”) oraz 4 rozdziały w monografiach pod redakcją:

- ukazujące problem przemocy wobec kobiet w Polsce i system wsparcia adresowany do ofiar w formie dwóch dopełniających się artykułów w „Auxilium Sociale. Wsparcie Społeczne”, tj. *Przemoc wobec kobiet – wybrane aspekty rozważań* (cz. I, 2001, nr 3-4, s. I-VIII); *Pomoc kobietom ofiarom przemocy (metody, programy, instytucje i organizacje)* (cz. II, 2002, nr 1, s. I-XII);

- zawierające analizę sytuacji dziecka krzywdzonego w rodzinie i propozycje autorskich narzędzi diagnostycznych możliwych do wykorzystania w praktyce pedagogicznej: *Praca socjalna z dzieckiem ofiarą przemocy – trudności diagnostyczne*, [w:] *Badania w pracy socjalnej/społecznej – przegląd dokonań i perspektywy*. E. Marynowicz-Hetka, M. Granosik, D. Wolska-Prylińska (red.). Łódź 2007. Wyd. UŁ, s. 101-114; oraz fragment monografii pt. *Diagnoza, profilaktyka i terapia uzależnień*. Olsztyn 2005. *Epistheme*, s. 112-131.

- ukazujące sytuację kobiet w krajach Trzeciego Świata i jej kulturowe determinanty: *Społeczno-kulturowe uwarunkowania sytuacji kobiet w krajach Trzeciego Świata*, [w:] *Międzygeneracyjna transmisja dziedzictwa kulturowego. Globalizm versus regionalizm*. J. Nikitorowicz, J. Halicki, J. Muszyńska (red.). Białystok 2003. Wyd. Trans Humana, s. 175-186.

- prezentujące przemoc symboliczną wobec osób niepełnosprawnych uwidaczniającą się w potocznym języku (analiza dyskursu): *Kształtowanie społecznej tolerancji wobec człowieka niepełnosprawnego jako naczelne zadanie edukacyjne pedagoga specjalnego*, [w:] *Dyskursy pedagogiki specjalnej. Konteksty teoretyczne*. E. Górniewicz i A. Krause (red.). Olsztyn 2003. Wyd. UWM, s. 195-205.

- ukazujące w oparciu o teorię piętna E. Goffmana⁷⁰ i problem krzywdzenia słowem J. Butler⁷¹ napiętnowanie osób homoseksualnych w zależności od zajmowanych przez te osoby pozycji społecznej: *Gej medialny i realny – społeczny dysonans opinii Internautów wobec homoseksualizmu „normalsów” i „celebrytów”*, [w:] *Etykieta czy drogowskaz. Rola stereotypów*

⁷⁰ E. Goffman, *Piętno. Rozważania o zranionej tożsamości*, przeł. A. Dzierżyńska, J. Tokarska-Bakir, Gdańsk 2007: GWP.

⁷¹ J. Butler, *Walczące słowa. Mowa nienawiści i polityka performatywu*, przeł. A. Ostolski, Warszawa 2010: Wydawnictwo Krytyki Politycznej.

w przestrzeniach edukacyjnej różnorodności, M. Grochalska, M. Łojko (red.), Olsztyn 2013. Wyd. Katedra Aksjologicznych Podstaw Edukacji, s. 401-422.

Wyniki badań związanych z tym obszarem moich zainteresowań prezentowałam podczas konferencji naukowych o charakterze międzynarodowym i ogólnopolskim organizowanych przez, m.in.: Zakład Pedagogiki Specjalnej UWM (5-7.09. 2002, Olsztyn); Zakład Edukacji Międzykulturowej Wydział Pedagogiki i Psychologii Uniwersytetu w Białymstoku (9-21. 10. 2002 r., Augustów); Katedrę Pedagogiki Społecznej Wydziału Nauk o Wychowaniu Uniwersytetu Łódzkiego (Ogólnopolski Zjazd Stowarzyszenia Szkół Pracy Socjalnej 11-12 10. 2005 r., Łódź); Katedrę Pedagogiki Społecznej Wydziału Nauk Społecznych UWM (22-23.09.2011, Olsztyn). Zainteresowanie omawianą problematyką przyczyniło się przy tym do organizacji Konferencji Naukowej pt. *Zagrożenia w rozwoju dzieci i młodzieży - pomiędzy opieką, pomocą a (nie)mocą pedagogiczną*, w dniach 20-21 maja w Hotelu Park w Olsztynie, której jestem inicjatorką i przewodniczącą Komitetu Organizacyjnego (konferencja organizowana przez Katedrę Pedagogiki Opiekuńczej UWM)⁷² oraz zaangażowania się w działania o charakterze społecznym poprzez prowadzenie elementów autorskiego programu profilaktyczno-wychowawczego w Przedszkolu Miejskim nr 40 im. Żaczka w Olsztynie

d) materiały i opracowania metodyczne służące do nauczania prowadzonych przedmiotów:

Wieloletnia praca dydaktyczna jako nauczyciela akademickiego związana była z przygotowywaniem przeze mnie różnorodnych materiałów z zakresu prowadzonych przedmiotów, wykorzystywanych w pracy zawodowej m.in.: *Przewodnik metodyczny do ćwiczeń z przedmiotu „Praca socjalna”*. Wyd. Glob. Olsztyn 2000.

6. Pozostałe osiągnięcia o charakterze naukowo-badawczym, dydaktycznym i inne – zostały zaprezentowane w załączniku nr 4 (Wykaz opublikowanych prac naukowych lub twórczych prac zawodowych) oraz załączniku nr 5 (Informacje o osiągnięciach dydaktycznych i popularyzujących wiedzę oraz współpracy międzynarodowej), dołączonych do wniosku o przeprowadzenie postępowania habilitacyjnego.

Dorota Zaworska-Nikoniuk

⁷² Publikacja pokonferencyjna znajduje się w druku. Zob. *Zagrożenia w rozwoju dzieci i młodzieży. Tom 1. Wyzwania i szanse edukacyjne*, A. Olubiński, D. Zaworska-Nikoniuk (red.), Olsztyn 2016: Wydawnictwo UWM.